

„Vladavina žena“ u Osmanskom Carstvu

Pahljina, Lorena

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:216580>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Lorena Pahljina

„Vladavina žena“ u Osmanskom Carstvu

Diplomski rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni); smjer: nastavnički

„Vladavina žena“ u Osmanskom Carstvu

Diplomski rad

Student/ica:

Lorena Pahljina

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Milorad Pavić

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Lorena Pahljina**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom „**Vladavina žena**“ u **Osmanskom Carstvu** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 23. kolovoza 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. Historiografija o razdoblju vladavine žena u Osmanskom Carstvu	8
3. Život u haremu i uloga valide sultanije	12
3.1 Značenje i uloga harema u Osmanskom Carstvu.....	12
3.2 Organizacija i hijerarhija u haremu	15
3.3 Majka sultanija i ključne promjene uloge harema.....	19
4. Vrijeme “miljenice” – Hürrem: preteča utjecajnih sultanija.....	23
4.1 Podrijetlo i uspon u haremu	23
4.2 Politička i diplomatska djelatnost Hürrem.....	25
4.3 Hürrem kao pokroviteljica arhitekture i javne gradnje	28
4.4 Stanje u Osmanskom Carstvu	29
5. Prvo razdoblje vladavine žena - sultanije Nurbanu, Safiye i Handan.....	30
5.1 Sultanija Nurbanu	30
5.1.1 Nurbanu – porijeklo i uspon.....	30
5.1.2 Nurbanu – diplomacija i upravljanje.....	31
5.1.3 Nurbanu - pokroviteljstvo i smrt	34
5.2 Sultanija Safiye	35
5.2.1 Safiye – porijeklo i djelovanje kao hasseki	35
5.2.2 Safiye – valida sultanija.....	36
5.2.3 Safiye – diplomacija, pokroviteljstvo i smrt	38
5.3 Sultanija Handan – porijeklo i politička aktivnost.....	40
5.4 Osmansko Carstvo od Selima II. do Ahmeda I.....	42
6. Drugo razdoblje vladavine žena: sultanije Kösem, Hatidže Turhan i Gülnuş	44
6.1 Sultanija Kösem	44
6.1.1 Kösem – porijeklo i uspon kao hasseki	44
6.1.2 Kösem – djelovanje kao regentica i valida sultanija	46
6.1.3 Kösem – djelovanje kao büyük valida, smrt i pokroviteljstvo	48
6.2. Sultanija Hatidže Turhan –uspon u haremu, regentstvo i pokroviteljstvo.....	50
6.3 Kraj razdoblja vladavine žena? – Sultanija Gülnuş.....	52

6.4. Osmansko Carstvo od Ahmeda I. do stabilizacije pod vezirima Köpröli.....	53
7. Zaključak.....	55
8. Popis literature	57
8.1 Internetski izvori.....	59
9. Sažetak.....	60
10. Summary	61

1.Uvod

Osmansko je Carstvo od svojih začetaka u 13. stoljeću pa gotovo sve do 20. stoljeća predstavljalo ne samo značajan politički, već isto tako i društveni čimbenik na prostorima današnje Turske, sjevera Afrike, dijelu Azije te dakako i na prostoru jugoistočne Europe. Samo Carstvo, kao dugotrajna povijesna velesila, svoj vrhunac doseže sredinom 16. stoljeća, za vrijeme Sulejmana I. Veličanstvenog, čija su osvajanja dovela ne samo do proširenja teritorija Carstva, već i do uzdizanja ugleda i uvažavanja Carstva kao dostojnog protivnika među ostalim europskim silama ranoga novog vijeka.¹ Ipak, kao što je i karakteristično za velika centralizirana carstva, kakvo je bilo Osmansko Carstvo, ukoliko prijestolje ne drži sposoban, moćan, posvećen i utjecajan vladar, ili vladarica, političko-društvena moć i ugled takvog Carstva počinju opadati. Konkretno, na primjeru Osmanskog Carstva, već za Sulejamovog unuka, sultana Murata III., kriza se sve više širi i političkim i organizacijskim strukturama Carstva.²

Nastavno na prethodno rečeno, dolazi do društvenih problema poput inflacije, korupcije, neposluha vojske, povećava se broj državnih birokrata, raste lihvarenje, smanjuje se utjecaj visokih dužnosnika poput onog velikog vezira, a zbog nagrizanja timarskog sustava pogoršava se i društveni položaj seljaka, najmnogobrojnije društvene skupine Carstva. Posljedično, u narednim se desetljećima unutarnja kriza prenosi na vanjsku politiku Carstva te se dotad podređeni europski i izvaneuropski teritoriji nastoje othrvati osmanskoj vlasti.³ Isto tako, u narednim desetljećima dolazi do degeneracije same osmanske dinastije, odnosno na prijestolje dolaze vladari koji, ili imaju neki psihofizički hendikep, ili jednostavno ne posjeduju sposobnosti za donošenje odluka, već je stvarna moć u rukama njihovih žena, ili češće majki, od kojih većina nije imala političku i vladarsku naobrazbu. Prema starijoj osmanskoj historiografiji, vodeće žene harema uglavnom se bave akumuliranjem luksuznih predmeta za vlastitu uporabu, nauštrb dobrobiti Carstva,⁴ iako prema nekim autorima⁵ sultanije svoju moć koriste i za određene društveno korisne djelatnosti, primjerice uloge u diplomaciji, savjetovanja sultana, ulaganja u

¹ H. Inalcik, 2002, str. 82.

² J. Matuz, 1985, str. 92.

³ M. Pavić, 2014, str. 109, 197.

⁴ H. Inalcik, 2002, str. 83.

⁵ Imenica autori, kao i ostale opće imenice koje u tekstu mogu imati dvojako značenje (povjesničari, osmanisti, istraživači, čistači i slične imenice) imaju podjednako važiti za muški i ženski rod.

arhitekturu te organiziranje brojnih dobrotvornih ustanova diljem Carstva.⁶ Istaknuta promjena odnosa moći na sultanovu dvoru dovodi do ovisnosti ne samo sultana, već i ostalih visokih dužnosnika o haremskim damama. Taj se pad u putanji snage i organizacije samog Osmanskog Carstva u historiografiji naziva još i periodom „vlдавine žena“.⁷

Stoga je cilj ovog rada prikazati i analizirati razdoblje vladavine žena u Osmanskom Carstvu. Vremenski okvir razdoblja vladavine žena dosadašnja historiografija uglavnom smješta razdoblje od 1574. godine, odnosno dolaska sultana Murata III. (i uspona pripadajuće utjecajne sultanije), sve do 1656. godine i ponovne stabilizacije Carstva pod velikim vezirima iz obitelji Köpröli, a osim iznesenog vremenskog okvira, rad će obuhvatiti i nekoliko desetljeća prije stupanja Murata III. na prijestolje, s obzirom na to da različiti autori imaju neujednačena viđenja o tome koje sve sultanije pripadaju periodu vladavine žena. Što se tiče strukture samog rada, ona će se temeljiti na nekoliko većih tematsko-kronoloških cjelina.

Nakon isticanja glavnih historiografskih teza i viđenja o razdoblju vladavine žena, bit će opisane glavne karakteristike, uloge i obaveze koje su žene iz harema imale prema sultanu, ali i samome Carstvu. Nadalje, prikazat će se značenje koje je žena Sulejmana I. Veličanstvenog, sultanija Hürrem imala za promjenu uloge žena na dvoru. Preostala dva glavna poglavlja rada istaknut će na koji se način unutarinja kriza Osmanskog Carstva, izazvana nestabilnošću harema i prevlašću određenih sultanija, preciznije utjecaju Hürrem, Nurbanu, Safiye, Handan, u prvoj polovini razdoblja te Kösem, Hatidže Turhan, Gülnuş, u drugoj polovini perioda vladavine žena, a o čijim će životima također biti riječi, odrazila na opće stanje u Carstvu. Zaključna će poglavlja rada sumirati glavne nalaze i zaključke u vezi navedenog perioda. Metodologija rada odnosi se na iščitavanje, analiziranje te potom sintetiziranje nalaza iz odabrane relevantne literature.

⁶ M. Keating, 2007, str. 4.

⁷ J. Matuz, 1985, str. 93

2. Historiografija o razdoblju vladavine žena u Osmanskom Carstvu

Pitanju značaja perioda vladavine žena u Osmanskome Carstvu u dosadašnjoj historiografiji može se pristupiti s nekoliko aspekata. Prvenstveno, potrebno je naglasiti da se sami naziv perioda, sultanata žena, odnosno razdoblja vladavine žena u Osmanskom Carstvu, pojavio kao naslov jednog dijela, povjesničara Ahmeda Refika koji je djelovao na početku 20. stoljeća, a fokus njegova rada bio je na životu i djelovanju najznačajnijih osmanskih „kraljevskih“, bolje rečeno haremskih žena, koje su ostale zabilježene u izvorima osmanske povijesti.⁸ Ova prethodno spomenuta studija prvi je puta objavljena 1916. godine i nosi naslov „Kadınlar Saltanati” i u njoj po prvi puta autor omeđuje i definira zbivanja unutar navedenog perioda od polovine 16. do druge polovine 17. stoljeća.⁹

Nadalje, suvremeni autori, odnosno sve češće su i autorice, poput Leslie Peirce i Lucienne Thys-Şenocak, smatraju da su ranija historiografija osmanskih žena i studije poput navedene Refikove, pripadaju tzv. “paradigmi opadanja”, koja općenito govoreći opisuje postupno slabljenje Osmanskog Carstva od posljednjih desetljeća 16. stoljeća na političkom, društvenom i ekonomskom planu. Dakle, prema istaknutoj paradigmi koja je dominirala historiografijom, vlast i moć koju su u navedenom periodu imale istaknute sultanije, širila se isključivo iz harema, bila je zadobivena manipulacijom. Stoga, raniji turski povjesničari smatrali su takvu vlast žena nelegitimnom te se u skladu s navedenim i cjelokupna djelatnost sultanija kroz navedeni period smatra glavnim krivcem za dekadenciju Osmanskog Carstva kao transeuropske sile, već od druge polovine 16. stoljeća. Drugim riječima rečeno, raniji autori koji su se bavili tematikom ovog perioda, veći su naglasak stavljali na dvorske manipulacije, akumulaciju bogatstva i luksuznih predmeta od strane sultanija.

Takav pristup tematici suvremenije istaknute autori ocjenjuju neprikladnim i zastarjelim, a posebice se kritiziraju i metode rada, odnosno način istraživanja ranijih autora poput spomenutog Refika.¹⁰ Ipak, potrebno je imati na umu da je svaka povijest pripada svojem

⁸ L. Peirce, 1993, str. 289.

⁹ Isto, str. 288.

¹⁰ L. Pierce, 1993, str. 3; L. Thys-Şenocak, 2006, str. 11.

razdoblju i na neki je način odraz normi i stavova vremena u kojem je pisana, pa tako i ona osmanskih sultanija te stoga nije začuđujuć vrijednosni okvir iz kojeg pišu raniji povjesničari.

Nadalje, s ekspanzijom i sve većim ulaskom žena u povijest, što u akademskom, što u tematskom smislu, kako govori Mirjana Gross, dolazi do nekoliko načina na koji se u historiografiji sve više počinje činiti vidljivima djelovanja žena kroz povijest. Kao prvi primjer navodi studije o tzv. znamenitim ženama, a potom i težnju za se dublje uđe u i razne teme koje pripadaju svakodnevici žena.¹¹ Dakako, iako navedeni “trend” kreće iz onoga što se kolokvijalno naziva “zapadnom historiografijom”, isti nije zaobišao ni temu života žena Osmanskog Carstva kroz povijest koja se od 90-ih godina 20. stoljeća sve češće susreće u studijama turskih, ali i povjesničara koji potječu iz anglosaksonskog govornog područja. Primjerice, LucienneThys-Şenocak ističe nekoliko studija turskih povjesničara, npr. Cemal Kafadar i Haim Gerber, iz grane osmanske društvene i ekonomske povijesti koje pažnju pridaju i svakodnevici žena, a pritom poručavaju malobrojne dnevnike, sudske zapise, zapise o razvodima, oporuke i slične izvore u kojima se spominju žene u Osmanskom Carstvu.¹² Uz navedene potrebno je istaknuti rad Godfreyja Goodwina i njegovo djelo “Privatni svijet osmanskih žena”, koje unatoč tome što naglašava nedostatak općenitih pisanih izvora koje bi nastale iz ruku samih osmanskih žena,¹³ ipak, oslanjajući se na oskudne izvorne osmanske izvore o životu žena,¹⁴ potom na zapise europskih putopisaca te na rad socijalnih i ekonomskih povjesničara poput Halila Inalcika te Surayije Faroqhi, uspeva dati koherentnu rekonstrukciju svakodnevice osmanskih žena svih društvenih slojeva, a među njima dakako i onih sultanija koje su fokus ovog rada.

Ipak, unatoč rastućoj literaturi o ženama u Osmanskom Carstvu te o samom periodu vladavine žena, Lucienne Thys-Şenocak smatra da suvremene studije, koje problematiziraju političku i ekonomsku ulogu i moć navedenih sultanija, iako postoje, te se mijenja seksistički okvir proučavanja, napreduju podosta sporo i još uvijek pripadaju nedovoljno istraženom dijelu osmanske povijesti prema suvremenim znanstvenim standardima. Također, kaže kako je fokus istraživača bio više na ženama koje su u vrijeme Carstva pripadale eliti, poput primjerice princeza, žena velikih vezira i slično, nego na vodećim imperijalnim, odnosno haremskim

¹¹ M. Gross, 2001, str. 343-344.

¹² L. Thys-Şenocak, 2006, str. 12-14.

¹³ G. Goodwin, 2006, str. 15.

¹⁴ D. F. Türe, B. T. Kesoglu, 2011, str. 3.

ženama te kako za većinu istaknutih sultanija ne postoji dovoljno detaljno znanstveno istraživanje. Dodatno, prijepori unutar historiografske zajednice koja se bavi periodom vladavine žena, ogledaju se također i u različitom datiranju i rasprostiranju samog perioda.¹⁵ Primjerice, neki autori razdoblje omeđuju od već istaknute 1574. godine i uspona sultanije Nurbanu, formalnije rečeno od stupanja sultana Murata III. na prijestolje, sve do 1656. godine i dolaska velikih vezira iz obitelji Köpröli.¹⁶ Drugi pak autori period započinju sultanijom Hürrem,¹⁷ a završavaju ne 1656., već 1687. godinom,¹⁸ i utjecajem sultanije Gülnuş, žene sultana Mehmeda IV. čija je vladavina završila iste godine, dok je sama sultanija kasnije nastavila sa svojom djelatnosti iako ne u tako širokom opsegu.¹⁹

Unatoč istaknutim manjkavostima tradicionalne i suvremene historiografije na navedenu temu, ističu se pozitivni primjeri pristupa periodu vladavine žena u Osmanskom Carstvu. Primjerice, Thys-Şenocak, takvim ocjenjuje studiju Leslie Peirce “Imperijalni harem: žene i vlast u Osmanskom Carstvu”. Navedena studija polazi s perspektive muško-ženske dihotomije uloga u društveno-političkoj sferi Osmanskog Carstva kroz 16. i 17. stoljeće, a također i s pozicije podjele moći unutar članova obitelji vladajuće osmanske dinastije. Nadalje, ista autorica također donosi i teze o tome, na koji način je ovladavanje prostorom harema od strane sultanija utjecalo na njihovo daljnje stjecanje i iskazivanje političke moći, odnosno problematizira ulogu koji sami harem kao institucija ima za sultanije navedenog perioda te kako se kroz vrijeme mijenja uloga *valide*, odnosno sultanije majke.²⁰ Također, drugi način i pristup periodu vladavine žena u Osmanskom Carstvu, koji zadobiva sve više sljedbenika u suvremenoj historiografiji, a njega između ostalih autora koristi i Thys-Şenocak, je razmatranje raspona utjecaja moći istaknutih sultanija kroz prizmu njihove dobrotvorne djelatnosti i financiranja izgradnje velebnih građevina i dobrotvornih organizacija, tzv. vakufa unutar Carstva.²¹

Na koncu ovog kraćeg historiografskog pregleda teme, može se početno istaknuti da svi autori, neovisno o tome pripadaju li tradicionalnoj ili pak suvremenoj historiografiji, prepoznaju

¹⁵ M. Pavić, 2014, str. 109.

¹⁶ J. Matuz, 1985, str. 90.

¹⁷ L. Peirce, 2107, str. 17

¹⁸ H. Inalcik, 2002, str. 85.

¹⁹ B. Argıt, 2017, str. 2010; L. Thys-Şenocak, 2006, str. 13.

²⁰ Izvorni naziv djela glasi: „The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire“.

²¹ Primjeri takvih radova: ; L. Thys-Şenocak, 2006; B. Argıt, 2017; M. Özgüleş, 2017., 2017.

značaj razdoblja vladavine žena za povijest Osmanskog Carstva. Isto tako, naslanjajući se na fokuse proučavanja Peirce, daljnji će se dijelovi rada posebice fokusirati na to, na koji način su istaknute sultanije ovladavale haremom, kakva je bila njihova aktivnost kao regentica svojim sinovima te kako su prakticirale i pomoću “kulture darivanja i izgradnje građevina i umjetnina” legitimirale svoju vlast.²² Dodatno, fokus će se staviti na odnos isktaknutih sultanija prema velikim vezirima, procesu promjene načina odgoja novih sultana²³ te na koji se način navedene promjene odražavaju na ukupno unutarnje i vanjsko društveno-političko stanje Carstva. Ipak, prije fokusa na same sultanije, njihovu djelatnost i posljedice istih, potrebno je prvo dati prikaz organizacije i hijerarhije harema kao važne institucije za Osmansko Carstvo i značajne promjene organizacije istog za perioda vladavine žena, s obzirom na činjenicu da se harem u pregledanoj literaturi smatra kao svojevrsno ishodište moći, a stoga i značajnijih zbivanja u samome Carstvu.

²² L. Peirce, 1993, 3-4.

²³ J. Matuz, 1992, str. 91.

3. Život u haremu i uloga valide sultanije

3.1 Značenje i uloga harema u Osmanskom Carstvu

Harem kao institucija osmanskog svijeta zasigurno je jedan od koncepata oko kojega u javnome, ali i u znanstvenome diskursu postoje razni mitovi, pretpostavke i predrasude. Navedene predrasude prema nekim autorima dolaze iz eurocentričnog pogleda na osmansku povijest i prenaplašavanja seksualizacije islamskih društava, posebice kada se govori o instituciji harema kroz period vladavine žena, kada je isti bio mjesto vrlo čestog boravka mnogih sultana.²⁴ Početno je potrebno naglasiti da se sama riječ harem može odnositi na neliko različitih društvenih fenomena islamskih pa tako i osmanskog društva. Dakle, sama riječ harem ima korijene u arapskome jeziku, a većina autora je prevodi kao nešto “sveto, zaštićeno, zabranjeno”, kao dio nekakvog tabua, premda bi se u praksi više govorilo o haremu kao nekakvom utočištu.²⁵ Osim etimološkog značenja postoji i ono društveno koje se upravo naslanja na gore istaknutu praktičnu namjenu harema. Dakle, harem se odnosi na privilegiju privatnosti i zaštite žena, bilo da se radi o onima na sultanovu dvoru, ili pak o običnim, skromnim ženama, odnosno o dijelu njihove kuće u koji je muškarcima, a posebice strancima, bilo zabranjeno ulaziti.²⁶ U kontekstu ovoga rada, kada se koristi riječ harem, ista će se odnositi na prostor privatnih odaja sultana i njegove obitelji, posebice značajnih ženskih članica dinastičke obitelji.

Nadalje, iako je kroz povijest najpoznatiji onaj osmanski, harem je postojao također i u starim društvima Kine, Indije, Bizanta te Perzije.²⁷ Što se tiče harema u Osmanskome Carstvu, njegovo se trajanje datira od 1299. godine sve do kraja Carstva 1923. godine,²⁸ ali unutar navedenih stoljeća mijenja se njegova uloga i dakako utjecaj. Također, ono što je osmanskome haremu, u skladu sa značenjem harema kao svetog mjesta, davalo dozu privilegiranosti je i sama pristupnost sultana, “Božje sjene na Zemlji”.²⁹ Dodatno, tradicija država nastalih na Bliskome istoku, pa tako i Osmanskog Carstva, vezuje se uz ideju da se cijelom državom upravlja upravo

²⁴ L. Peirce, 1993, str. 3; L. Bobanović, 2015, str. 139.

²⁵ L. Peirce, 1993, 3-4.

²⁶ G. Goodwin, 2006, str. 121; <http://www.allaboutturkey.com/harem.htm> (pristupljeno: 28.03.2022.).

²⁷ L. Bobanović, 2015, str. 117.

²⁸ T. C. Meadows, 2015, str. 2.

²⁹ L. Peirce, 1993, str. 5.

iz sultanova dvora, unutar kojeg se dakako nalazio i harem. Drugim riječima rečeno, dvor je bio izvor stvarne moći vladara, a ne samo puko mjesto u kojem su sultan i njegova obitelj živjeli.³⁰ Stoga, oni službenici koji su mu bili bliže, imali su veće mogućnosti utjecati na odluke koje su se donosile na razini Carstva, iako je sultan bio, ili je barem trebao biti, vrhovni autoritet.

Što se tiče prostornog smještaja samog harema potrebno je istaknuti sljedeće. Naime, 1455. godine Mehmed II. Osvajač gradi u Istanbulu tzv. Staru Palaču (*Eski Saray*), unutar koje se razlikuje nekoliko zasebnih odjeljenja, među njima dakako i harem, a 1459. godine počinje se graditi tzv. Nova palača dvorac (*Yeni Saray*),³¹ o čijem će značaju biti riječi u kasnijim poglavljima rada. Nakon drugog požara na Novome dvoru 1574. godine, haremski je kompleks povećan, obnovljen i dodatno opremljen luksuznim predmetima po naredbi sultana Murata III.³² Unatoč tome što je harem bio mjesto u kojem su živjele sultanove žene i njegova ostala obitelj,³³ u haremu je također bilo smješteno i ostalo žensko osoblje i služavke. Dodatno, harem u kojem je živio sultan, gdje nitko osim njega i slugu nije imao pristup, nosio je naziv "Harem Dairesi".³⁴

Što se tiče broja djevojki koje su boravile u haremu za potrebe samog sultana, odnosno vrha države, za razna razdoblja postoje različite pretpostavke o njihovome ukupnom broju. Primjerice, postoje procjene da je 1475. godine na Starom i Novom dvoru sveukupno boravilo oko 650 robinja.³⁵ Nadalje, neki autori smatraju da se moglo raditi i o 2000 djevojaka u oba dvora, ali da je realna brojka puno manja i bliža prethodno istaknutoj. Ipak, ono o čemu se slažu svi autori je i u izvorima dokumentirana činjenica da se harem s vremenom povećavao, posebice potkraj 16. i kroz 17. stoljeće, o čemu svjedoči analiza arhivskih izvora od strane Peirce, koja uspoređuje populaciju Stare i Nove palače te mjesečni trošak koji je proizvodio harem između 1552. i 1652. godine.³⁶ Dodatno, broj ljudi koji je ukupno boravio u haremu težak je za procijeniti jer ponekad sve služavke neke sultanije, Goodwin navodi primjer onih sultanije Hürrem, koje su joj pomagale pri vjenčanju, nisu nužno stalno boravile u haremu.³⁷

³⁰ H. Inalcik, 2002, str. 95.

³¹ L. Bobanović, 2015, str. 122.

³² Isto, str. 124.

³³ H. Inalcik, 2002, str. 106.

³⁴ <http://www.turkishculture.org/architecture/harem> (pristupljeno: 28.03.2022.).

³⁵ H. Inalcik, 2002, str. 106.

³⁶ L. Perice, 1993, str. 122.

³⁷ G. Goodwin, 2006, str. 126.

Isto tako po pitanju uloge i značenja harema, potrebno je naglasiti kako je isti neodvojiv od (elitnog) ropstva, koje je jedno od temelja same osmanske države i gotovo “normalna stvar u svijetu islama”. Treba dodati da je robovski suatav u osmanskome društvu bio karakterističan ne samo za elitne slojeve društva, već također i za one niže.³⁸ Naslanjajući se na zapise talijanskog kroničara Paola Giovija, Inalcik kaže kako je rob bio svatko tko se bespogovorno i slijepo pokoravao sultanovim naredbama i volji, a prema istaknutoj definiciji vidljivo je da istoj pripadaju i haremske žene. U Osmanskom Carstvu, robovski je sustav, što vojni, što haremski bio vrlo dobro organiziran prema stavovima osmanista.³⁹ Dapače, postoje neki zapisi prema kojima je bila čast biti sultanov rob, odnosno robinja, a vjerski sustav, dominirajući islam, ne zabranjuje ropstvo kao takvo, ali nalaže dobro postupanje s robovima. Zanimljivost je da su neki sultani, primjerice Murat II., robove nazivali svojom braćom,⁴⁰ vjerojatno svjesni činjenice da su majke sultana uglavnom bile robovskog podrijetla.

Nastavno na prethodno rečeno, robinje koje su završavale u haremu pomno su odabrane od strane sultanovih službenika, bilo na tržnicama robova, gdje su zbog svoje ljepote dostizale najveće cijene, a osim otkupljenih robinja u haremu su završavale i ratne zarobljenice.⁴¹ Neke od djevojaka dostizale su u harem na način da bi ih visoki dužnosnici poklanjali sultanu kao znak njihove naklonosti, a te su se djevojke razlikovale od prethodno istaknutih po tome što su već unaprijed znale koja je njihova zadaća po pitanju odnosa prema sultanu.⁴² Sve ropkinje koje bi tek ušle u osmanski harem nazivane su „odaliskama“, što u prijevodu znači „žene dvora“,⁴³ iako su u Osmanskom Carstvu postojali razni drugi nazivi za ženske robinje u haremu. Primjerice, *cariye*, *cāriye* (džarija), koja označava konkubinu te *eme* (imā), u prijevodu, ona koja radi, odnosno služavka.⁴⁴

Kao što se i iz prethodnog može zaključiti, značenje i primarna uloga harema kao institucije, bila je u osiguravanju prijestolonasljednika za osmansku dinastiju. Iako je prema suvremenim povijesnim istraživanjima monogamija bila češća u praksi,⁴⁵ islam muškarcima, pa

³⁸ J. Matuz, 1992, str. 72.

³⁹ H. Inalcik, 2002, str. 95.

⁴⁰ L. Bobanović, 2015, str. 119-120.

⁴¹ H. Inalcik, 2002, str. 106.

⁴² G. Goodwin, 2006, str. 129.

⁴³ <http://www.allaboutturkey.com/harem.htm> (pristupljeno: 31.03.2022.).

⁴⁴ L. Bobanović, 2015, str. 120-121.

⁴⁵ G. Goodwin, 2006, str. 91.

tako i sultanu, dozvoljava četiri legitimne žene.

Sve do braka Sulejmana Veličanstvenog s Hürrem, osmanski su sultani sklapali političke brakove sa kćerima stranih vladara, nerijetko onima čija su područja prethodno osvojili.⁴⁶ Peirce razdoblje od sultanije Hürrem, kao i cjelokupni period vladavine žena, naziva “konkubinatom”, jer tada sultani, s iznimkom Osmana II. i Ibrahima I. ne sklapaju vjerske brakove. Ipak, navedeno ne znači da se konkubine kao takve nisu koristile za reproduktivne svrhe i prije uspona sultanije Hürrem i njezinih prethodnica. Nadalje, ista autorica smatra da je razlog za takvu promjenu poprilično pragmatičan. Konkretno, žene koje dođu na dvor i u harem te sultanu rode dijete kao robinje, zahtjevaju manje obaveza, pažnje i odgovornosti, nego kćerke nekih istaknutih dužnosnika kojima su se ženili raniji osmanski sultani.⁴⁷ Stoga, iako je “prelazak” na konkubinat možda bio pragmatičan u smislu reprodukcije, za perioda vladavine žena omogućio je širenje utjecaja majke (valide) sultanije na odabir adekvatnih (njoj sklonih) konkubina, čime se dodatno širio utjecaj već moćne valide sultanije, a također se stvarala i grupa konkubina iz koje se “regrutirala” nova majka sultanija.

3.2 Organizacija i hijerarhija u haremu

Kao što je prethodno u radu istaknuto, harem je kao institucija postojao od početaka osmanske države, odnosno od kraja 13. stoljeća. Ipak, u razdoblju od 13. do 15. stoljeća, harem nije imao toliko visoku razinu organizacije, strukture i hijerarhije kao u narednim stoljećima, a posebice od sredine 16. stoljeća i nadalje.⁴⁸ Unatoč tome, ono što je zajedničko haremu u svim stoljećima osmanske države, je da se radilo o mjestu višegodišnjeg učenja za djevojčice, mlade djevojke i žene te mjestu hijerarhije i rigidnih normi ponašanja i zaduženja.⁴⁹ Drugim riječima, na harem se može gledati kao na vrstu škole, jednog mikrokozmosa koji djeluje unutar šireg konteksta cjelokupne osmanske države.⁵⁰ Sve do 1582. godine, haremom je upravljao bijeli eunuh (*kapı agası*),⁵¹ najvažniji vjerodostojnik na sultanovu dvoru, može se reći njegova “desna

⁴⁶ H. Inalcik, 2002, str. 107.

⁴⁷ L. Peirce, 1993, str. 39.

⁴⁸ I. Goldstein, 2007, str. 480.

⁴⁹ H. Inalcik, 2002, str. 106.

⁵⁰ L. Bobanović, 2015, str. 120.

⁵¹ G. Goodwin, 2006, str. 129.

ruka”, koji je bio i upravitelj dvorske birokracije te dvorske škole za paževe. Eunusi su bili ratni zarobljenici ili kupljeni robovi koje se kastriralo prije puberteta i namjenilo ih se na život u ropstvu.⁵² Bijeli je eunuh također bio i glavni vratar, upravitelj bolnice te voditelj ceremonija na dvoru. S druge strane, od 70-ih godina 16. stoljeća, odnosno od početka definiranog perioda vladavine žena, paralelno s rastom uloge majke sultanije, čijem će se značaju kasnije posvetiti zasebno poglavlje, sve više raste uloga crnog eunuha (*harem agası*), upravitelja harema, čije ovlasti s vremenom prerastaju one bijelog eunuha.⁵³ Glavne ovlasti crnog eunuha bile su fokusirane na zaštitu žena u haremu i općenitu brigu oko novakinja harema. Nakon smrti visokih kaduna, crni je eunuh nadgledavao promaknuća haremskih žena te se bavio pripremom dvorskih ceremonija kao što su vjenčanja, obrezivanja prinčeva i slično.⁵⁴

Sami je prostor harema bio podijeljen u više ureda, unutar kojih je svaka činovnica (*kaduna*) obavljala svoja zaduženja.⁵⁵ Slično kao i zarobljeni, kupljeni i darovani mladi muškarci, paževi, djevojke koje su pristigle u harem bile su podređene dugotrajnom obrazovanju i učenju vještina, a metode kojima su se djevojke poučavale preuzete su iz cehovskog sustava Osmanlija te su se prenosile na principu majstorica-naučnica.⁵⁶ Postojale su također i upraviteljice, među kojima je naviši rang imala domaćica harema, čaj-kadina (*kāhya kadın*), pod čijom su stegom djevojke u haremu učile vještine kojima su postajale dostojne sultanova dvora. Konkretnije, čaj-kadina nadgledala je poučavanje i konverziju robinja na islam, učenje turskog te vještina poput šivanja, kuhanja, plesanja, sviranja te erotike, ovisno o afinitetima pojedine novakinje.⁵⁷

Druga u rangu upraviteljica koja je imala odgovoran posao bila je rizničarka harema, (*hazinedar usta*). Njezini su zadatci bili vođenje zapisa o troškovima harema, koji su se s vremenom povećavali, zatim, isplata svojevrsnog džeparca koje su neke žene u haremu primale, a također se bavila i nadziranjem isplata mirovina onim ženama koje su napustile dvor.⁵⁸ O ženama u haremu brinuli su se tzv. *etibba-i hassa*, odnosno svojevrsni dvorski liječnici

⁵² L. Bobanović, 2015, str. 128.

⁵³ H. Inalcik, 2002, str. 107.

⁵⁴ L. Bobanović, 2015, str. 129.

⁵⁵ Isto, str. 127.

⁵⁶ H. Inalcik, 2002, str. 106.

⁵⁷ L. Bobanović, 2015, str. 127.

⁵⁸ Isto, str. 128.

koji su tijekom ranonovovjekovnog perioda, svojom učenosti i vještinom zaslužili privilegiju života na sultanovu dvoru i skrbi za njegovu obitelj.⁵⁹ Preostale članice i članovi činovničke uprave činili su čuvarica haremske odjeće, čuvarica (održavateljica) kupatila i hamama, čuvarica nakita, čitač Kur'ana. Dakako uz navedene, bazui najveći dio činovničke piramide harema odnosio se na čistače i sluge. Ipak, naslanjajući se na ideju koja prožima cjelokupni mentalitet Osmanskog Carstva, odnosno ideju da oni koji bi se na neki način pokazali sposobnijima, imali su velike prilike napredovati u svojem rangu, a to se odnosilo također i na čistače i sluge.⁶⁰

Hijerarhija djevojki i žena u haremu koje su bile namijenjene za sultana i reproduktivne potrebe osmanske dinastije, nalikovala je na piramidu,⁶¹ slično kao i kod činovnika koji su upravljali haremom. Po dolasku u harem, novakinje, bolje rečeno kadetkinje, nazivane adžemi, (*acemi*), kao i mladi paževi, od trenutka dolaska na dvor počinju pripadati onome što se u osmanskome društvu nazivalo *kul*, odnosno postaju dio sultanove šire obitelji, što ih postavlja na ponešto viši rank nego što su imali obični robovi diljem Carstva.⁶² Kadetkinje adžemi živjele su zajedno u dvije prostorije, nazivanimi Malom i Velikom odajom,⁶³ a tamo su boravile u manjim grupama po 10 djevojaka koje bi nadgledala jedna od činovnica. Zanimljivost je da su svjetla stalno bila upaljena kako bi se izbjegle neprimjerene aktivnosti, a također vještina pričanja priča bila je iznimno cijenjena u Carstvu te su se, prema izvorima iz usmene tradicije, djevojkama svaku večer čitali dijelovi iz „Tisuću i jedne noći.“⁶⁴

Po već istaknutom cehovskom principu naučnica-majstorica, adžemi su s vremenom mogle na neki način „diplomirati“ vještinu za koju su poučavane te su time postizale viši rank. Nazivi tog višeg ranka koji se naslanja na cehovsku organizaciju su: džarija (*câriye*), koje su imale zaduženja služenja sultanove obitelji te su na taj način mogle “zapasti” sultanu za oko.⁶⁵ Sljedeće rankove su činile šagrid (*şâgird*), gedikli (*gözde* – “djevojke u sultanovim očima”) tj. one koje su se svidjele sultanu (gediklija na turskom znači povlaštena), odnosno ona koja je već imala nekakav kontakt sa sultanom,⁶⁶ iako postoje pripovjetke da se susret licem-u-lice sa

⁵⁹ M. Shefer-Mossensohn, 2011, str. 282.

⁶⁰ L. Bobanović, 2015, str. 128.

⁶¹ G. Goodwin, 2006, str. 129.

⁶² Isto, str. 129.

⁶³ H. Inalcik, 2002, str. 106.

⁶⁴ G. Goodwin, 2006, str. 131.

⁶⁵ L. Bobanović, 2015. 126.

⁶⁶ G. Goodwin, 2006, str. 131.

sultanom smatrao uvredom, pa su neke skrivale lice.⁶⁷ Brzina “diplomiranja”, tj. prelaska s jednog ranga u viši, ovisila je u raznim čimbenicima, ponajviše o tome kojom se brzinom neka djevojka sviđi sultanu. Ukoliko bi se takvo što odvijalo brzo, djevojka je brzo napredovala.⁶⁸ S druge strane, neke djevojke nikada nisu završile svoje usvršavanje za život na dvoru te su uz određenu naknadu bile puštene s dvora, ili su pak udavane za paževe koji su isto imali malo uspjeha u napredovanju. Također, sve djevojke u haremu primale su dnevnu plaću s dodatkom isplate u odjeći.⁶⁹

Stupanj iznad gediklija bile su *uste (usta)*, birane iz redova gediklija za obavljanje posebnih službi za sultana.⁷⁰ Ukoliko bi ih sultan često birao, napredovale su u *ikbale* ili *has-odalik (hâs odalık)*, odnosno one koje su ušle u sultanovu sobu, a za povlasticu su dobivale vlastitu sobu. Ipak, Goodwin ističe da se ovakvo postepeno napredovanje haremskih djevojaka nekada prakticiralo više, nekada manje.⁷¹ *Has-odalik* bile su na korak do ostvarivanja slobode, a ista se postizala rađanjem prinove sultanu. Ukoliko je žena rodila djevojčicu, postajala je *hasseki kadın*, miljenica i jedna od 4 zakonite žene (sve do promjena u bračnim praksama sultana spomenutih ranije u radu). One bi uživale privilegije poput svečanije odjeće od samurovine, a *hasseki kadine* mogle su se također i preudati nakon sultanove smrti. *Has-odalik* koje bi sultanu rodile mušku djecu dobivale bi naziv *hasseki sultan* te bi postajale svojevrsne princeze, dio sultanove obitelji. Prva među njima bila bi najcijenjenija i nazivana *baš-kadunom (baş-kadın)*, koje bi ako bi njihov sin doživio ustoličenje za sultana, a posebno za vrijeme vladavine žena, postajale, majke sultanije tj. *Valide Sultan*.⁷² Kao sultanove majke bile bi apsolutni autoritet u haremu,⁷³ ali ukoliko bi *baš-kadini* umro sin, ona se morala preseliti iz Nove u Staru palaču i gubila je prethodne privilegije i nije se smjela ponovno udavati.⁷⁴

Iz prethodno se detaljno opisane hijerarhije što činovnica, što žena u haremu može vidjeti kako je svaka od njih imala jasno određenu poziciju i norme kojih su se morale držati. Primjerice, prema Inalciku, svaka novakinja koja je prekršila hijerarhiju harema bila je na neki

⁶⁷ H. Inalcik, 2002, str. 107.

⁶⁸ G. Goodwin, 2006, str. 131.

⁶⁹ H. Inalcik, 2002, str. 107-108.

⁷⁰ Isto, str. 106.

⁷¹ G. Goodwin, 2006, str. 131.

⁷² Isto, str. 132.

⁷³ H. Inalcik, 2002, str. 107.

⁷⁴ G. Goodwin, 2006, str. 132.

način kažnjena, jer je zadobivanjem sultanove naklonosti “preko reda”, umanjivala moć sultanove majke i žena višeg ranga.⁷⁵ Osim ovih istaknutih previranja koja su postojala između žena koje su se međusobno borile za viši rang, što tvrde svi konzultirani autori koji se bave hijerarhijom harema,⁷⁶ postojala su još neka pravila i obrasci u funkcioniranju harema koji se uočavaju od sredine 15. stoljeća i nadalje.

Primjerice, Peirce napominje da su *hasseki sultan*, majke prinčeva, uz neke izuzetke moćnih sultanija o kojima će kasnije biti više riječi, sultanu uglavnom imale pravo roditi jednog sina, kako bi se osigurali preduvjeti za mogućnost više prinčeva za pretenzije na prijestolje. Isto tako, autori odgovor na pitanje zašto se prakticirala takva politika jedna sultanija, jedan princ, vide u tome da ako bi dva princa imali istu majku, onda bi ona morala biti saveznik i jednom i drugom u borbi za prijestolje, što bi za nju bilo iznimno teško.⁷⁷ Također, osim ovih nekih reproduktivnih normi, stanovnice harema, morale su se podvrgnuti strogoj disciplini. Ukoliko se nisu podvrgavale voditeljicama, mogle su biti fizički kažnjene, a ako se neposluh nastavio oduzela bi im se njihova ušteđevina, mogućnost udaje za paževe i bile bi protjerane u Staru palaču. Isto tako, ako bi se posumnjalo da se u skladu s vjеровanjima tadašnjeg društva, neka od haremskih žena bavi vješticearenjem, istu bi se, prema pisanju venecijanskog diplomata Ottaviana Bona s početka 17. stoljeća, utopilo u Bosporu,⁷⁸ iako je upitno je li takva praksa bila stvarni dio povijesne stvarnosti, s obzirom na malobrojni broj izvora koji svjedoči o haremskoj svakodnevnici.⁷⁹

3.3 Majka sultanija i ključne promjene uloge harema

Posljednji aspekt harema koji je potrebno proučiti prije prelaska na aktivnosti i domet moći istaknutih sultanija za vrijeme vladavine žena u Osmanskom Carstvu, svakako je prikaz onoga što se zna o ovlastima majke sultanije (*valide sultan*) i kako njezin uspon korespondira s promjenama koje su se događale u organizaciji i ulozi harema. Početno, iznad spomenute ćaja-

⁷⁵ H. Inalcik, 2002, str. 107.

⁷⁶ H. Inalcik, 2002, str. 106; G. Goodwin, 2002, str. 132; L. Peirce, 1993, str. 40.; J. Matuz, 1992, str. 108; L. Bobanović, 2015, str. 128.

⁷⁷ L. Perice, 1993, str. 43-45.

⁷⁸ G. Goodwin, 2006, str. 129.

⁷⁹ L. Perice, 1993, str. 113.

kadune, vladarica i upraviteljica harema te zadužena za odabir djevojki prikladnih za trenutnog sultana i općenitu disciplinu u haremu, bila je sultanova majka, čija bi vlast počinjala smrću njezinog partnera sultana, kako kaže Goodwin, “kada sultan umre, valida se rađa”⁸⁰, a vlast bi trajala sve do smrti njezina sina. Ipak, kasnija poglavlja prikazat će kako nije uvijek bilo tako. Povijesno gledano, uloga majke sultanije, nije bila karakteristična za cijeli period Osmanskog Carstva, već su se sve majke sultana do žene sultana Selima I., oslovljavale s nazivom *hatun*, što označava damu, gospođu. Dakle, tek je majka sultana Sulejmana Veličanstvenog, Ajše Hafsa, dobila naziv valide sultanije.⁸¹ Osim uloge upravljanja haremom, valida sultanija imala je ulogu savjetovanja svoga sina, trenutnog sultana, odnosno njegovog vodiča za politička i društvena pitanja, posebice zato jer je bila najstariji član kraljevske obitelji,⁸² odnosno bila je “matrijarh dinastije”.⁸³

Usku sponu valide sultanije i sultana autori objašnjavaju također i zbog privrženosti i poštovanja koju islam kao religija vezuje uz majke, odnosno kako stoji u ajetima Kur’ana, “Nebesa leže pod nogama majki”,⁸⁴ iako Goodwin kaže kako je poštovanje koje su Osmanlije imali za svoje majke bilo još veće nego što se nalaže u Kur’anu.⁸⁵ Stoga, uobičajena praksa od sredine 16. stoljeća bila je tzv. povorka valide/majke. Otprilike dva tjedna nakon što bi novi sultan bio ustoličen, došao bi po svoju majku, novu validu, u Staru palaču u kojoj je do tada živjela i svečano bi zajedno s njom otišao u Novu palaču. Pritom, valida bi se prenosila u početku u nosiljci, a kasnije u otvorenoj kočiji bez da bi joj lice prekrivao veo, što znači da je bila jedina žena iz sultanove obitelji koju je javnost mogla poznavati, bolje rečeno prepoznati njezino lice. Dakle, u jednom periodu osmanske povijesti bila je jedina haremska žena koja je, dakako uz pratnju, mogla izaći iz harema, što joj je davalo svojevršni autoritet i nad širom javnosti, a ne samo nad populacijom harema. Dodatno, sama procesija, tj. povorka majke bila je praćena luksuznom i mnogobrojnom pratnjom, koju su činili ne samo služavke i sluge sultana, već i članovi elite osmanskog društva.⁸⁶ Nova valida započinjala bi svoju vlast na način da bi velikome veziru poslala draguljima optočen bodež, a vrhovnom vjerskom autoritetu, šejh-ul-

⁸⁰ G. Goodwin, 2006, str. 132.

⁸¹ E. Ishanoglu, 2004, str. 170.

⁸² L. Bobanović, 2015, str. 127.

⁸³ L. Peirce, 1993, str. 258.

⁸⁴ <http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html> (pristupljeno, 22.04.2022.).

⁸⁵ G. Goodwin, 2006, str. 134.

⁸⁶ Isto, str. 133.

islamu kaput od samurovine. Njezino “ustoličenje” pratile su također i ceremonije u kojima su sudjelovale djevojke svih rangova koje su u to vrijeme živjele u haremu. Također, po pitanju zaduženja valide sultanije, potrebno je istaknuti da su djevojke koje su živjele u haremu mogle od sultanije zatražiti savjet ili razrješenje određenog problema, bez da su se prethodno najavile na sastanak.⁸⁷

Prethodno su su istaknuta neka od zaduženja i neke ovlasti koje su od 16. stoljeća imale valide sultanije. Ipak, u svjetlu fokusa budućih poglavlja, potrebno je početno naglasiti još neke ovlasti i domete koje su istaknute valide dodatno razvijale za vrijeme vladavine žena, a relevantni autori njihov početak identificiraju već u vrijeme Ajše Hafse, a naročito za vrijeme sultanije Hürrem. Jedna od takvih aktivnosti je i diplomacija sa stranim državama, odnosno ambasadorima i vladarima, za koju Peirce kaže da sultanije nakon Hürrem, prakticiraju iznimno slobodno.⁸⁸ Uz to, moguća su bila i povremena izbijanja iz harema te čak povremeni sastanci s visokorangiranim državnim dužnosnicima, koji su validama omogućili da izrade “mrežu moći”, tj. odnose s individuama iz vanjskog svijeta, kako bi postigle svoje osobne ili političke ciljeve.⁸⁹ U tom kontekstu zanimljive su agentice, *kire*, koje su za sultanije obavljale razne poslove izvan harema, a neke od njih su čak ostale i imenom zapisane u povijesti.⁹⁰ U navedenom validi je svakako pomagala činjenica da je njezin osobni prihod bio najviši na cijelome dvoru, a s desetljećima 17. stoljeća dosegao je svoj vrhunac.⁹¹ Političku moć svjedoči također i djelovanje sultanija kao regentica svojim sinovima, tada malodobnim sultanima.⁹²

Sve istaknute ovlasti koje se intenziviraju tijekom razdoblja vladavine žena, značajno utječu na promjenu uloge i karakteristika samog harema kao institucije. Već je istaknuto da je originalno značenje i uloga harema bila u osiguravanju prijestolonasljednika. U to vrijeme, odnosno prije sredine 16. stoljeća, mladi prinčevi bili su uz svoje majke do svoje 10 ili 11 godine, a nakon toga zajedno sa svojom majkom napuštali bi prijestolnicu i mladi bi princ pod svojim političkim učiteljem, *lalom*, bio obvezan učiti se zanatu vladanja u sandžaku koji bi dobio za

⁸⁷ Isto, str. 134.

⁸⁸ L. Peirce, 1993, str. 222.

⁸⁹ Isto, str. 143.

⁹⁰ G. Goodwin, 2006, str. 135.

⁹¹ L. Peirce, 1993, str. 126.

⁹² Isto, str. 248.

upravljanje.⁹³ Od sredine 16. i kroz 17. stoljeće, sve se manji naglasak stavlja na politički odgoj prinčeva za vladarsku dužnost, a veliko nepovjerenje gajilo se i prema velikim vezirima koji su se ubrzano smjenjivali te su se odluke vezane uz politiku sve češće donosile u haremu,⁹⁴ čime dolazi do promjene njegove funkcije od one reproduktivne ka političkoj, ponajviše pod vodstvom sultanija i crnih eunuha. Ostaje vidjeti kako gore istaknuti čimbenici i novostvorene ovlasti valida sultanija izgledaju za vrijeme istaknutih sultanija.

⁹³ Isto, str. 47-48.

⁹⁴ J. Matuz, 1992, str. 91.

4. Vrijeme “miljenice” – Hürrem: preteča utjecajnih sultanija

4.1 Podrijetlo i uspon u haremu

U prethodnim je poglavljima rada prikazan uobičajen, postepen put kojim bi neka haremska konkubina od *džarije* postajala *haseki*, odnosno miljenica. Ipak, kako kažu neki autori, ukoliko sultan tako odluči, novakinja koja mu se sviđa, može brzo “diplomirati” haremsku školu i postati miljenica.⁹⁵ Čini se da je situacija bila upravo takve prirode između sultana Sulejmana i Hürrem, prve žene koja je uspjela dokinuti ne jednu, već čak tri značajne karakteristike osmanske tradicije vezane uz bračni status sultana i općeniti položaj žena na dvoru. Naime, kako navodi autorica Peirce, radi se o sljedećim bitnim dokidanjima tradicije. Prvo, Hürrem se drži zaslužnom za promjenu uloge dotadašnjeg konkubinata, odnosno ona je prva robinja koja je postala sultanova zakonska žena. Drugo, već je naglašen reproduktivni princip na kojemu je počivala osmanska dinastija, a radi se o pravilu ”jedna majka, jedan sin”. Drugim riječima, svakoj haremskoj ženi koja je postala sultanova miljenica, bilo je dozvoljeno roditi samo jednog sina. Hürrem dokida i ovu tradiciju, s obzirom na to da je nakon što je postala sultanova supruga, rodila ne jednog, već četiri sina te jednu kćer. Posljednji aspekt tradicije koji je Hürrem dokinula, bio je odlazak majke sa sultanova dvora sa svojim sinom, princem, u provinciju koja je istaknutome princu bila dodijeljena kako bi se poučio upravljanju.⁹⁶ Ipak, osim istaknutih postoji još mnogo značajnih trenutaka u političkome životu Hürrem, žene koja posljednjih godina sve češći fokus, što znanstvenih radova, što popularno-fiktivnih žanrova, ukazujući na taj način da je pitanje njezine djelatnosti itekako živi dio osmanske povijesti.⁹⁷

Prije isticanja značajnih aspekata sultanijine političko-društvene aktivnosti i dometa moći, potrebno je napomenuti nekoliko teorija o njezinom porijeklu i glavne čimbenike uspona prema relevantnim autorima. Točno vrijeme ulaska Hürrem u Sulejmanov harem, nije poznato povjesničarima, ali većina smatra da se radi o prvim godinama Sulejmanove vladavine, odnosno 1520. ili 1521. godine. Što se tiče porijekla, najviše autora drži kako je Hürrem prije zarobljenja živjela u današnjoj zapadnoj Ukrajini, dijelu tadašnje Poljske, a da je njezino pravo ime bilo

⁹⁵ G. Goodwin, 2006, str. 131.

⁹⁶ L. Peirce, 1993, str. 58.

⁹⁷ W. Andrews, M. Kalpakli, 2005, str. 247.

Aleksandra Lisowska te je bila kći rutenskog svećenika. Također, prema dijelu izvora, Hürrem je Europljanima ostala poznata i pod imenom Rokselana, dok ime Hürrem koje joj je dano po dolasku u harem u doslovnome prijevodu označava osobu koja je vesela, radosna.⁹⁸ Također, smatra se da je u osmanski harem dospjela tako što su je oteli Tatari koji su je potom prodali Osmanlijama.⁹⁹ Po dolasku u harem, autori kažu kako je Hürrem brzo naučila manipulirati protokolom harema u svoju korist, iako nije u potpunosti dobro poznavala turski jezik. Primjerice, iz zapisa ambasadora Bernarda Navagera, ističe se epizoda kojom se opisuje na koji je način Hürrem uspjela ukloniti svoju glavnu protivnicu Mahidevran, majku najstarijeg sultanova sina Mustafe. Navodno je Hürrem prekršila protokole harema opisane u prethodnim poglavljima rada, odnosno upustila se u kontakt sa sultanom “preko reda”, odnosno nauštrb više rangiranih sultanija, u ovom slučaju sultanije Mahidevran. Ipak, ambasador opisuje kako se, iako kriva za kršenje protokola, Hürrem brzo uspjela izvući iz za nju neprikladne situacije i dodatno se svidjeti sultanu.¹⁰⁰ Ipak, postavlja se pitanje radi li se o stvarnoj epizodi ili priči o dvorskim intrigama koja se dobro uklapa u prethodnim poglavljima opisanu historiografsku paradigmu opadanja Osmanskog Carstva i popularne priče o samoj Hürrem.

Nadalje, već 1521. godine rodio se Mehmed, prvi sin Sulejmana i Hürrem, a do 1526. kada već imaju četvero zajedničke djece. Sultan se posvetio Hürrem u potpunosti, što primjećuju i strani ambasadori i diplomati koji u to vrijeme borave na dvoru. Primjerice, venecijanski ambasadori Minio, Zen i Bragadin uočavaju kako se u 20-ih godinama 16. stoljeća sultan potpuno odrekao konkubinata, udao je sve poželjne novakinje za dvorske paževe i ostale dvorske dužnosnike, a on se oženio Hürrem, koju Bragadin opisuje “mladom, ali ne prekrasnom, ali ipak skladnom i pristojnih manira”. Dodatno, postoje brojni zapisi o raskošnom vjenčanju Hürrem i Sulejmana 1534. godine od strane đenovškog bankara, diplomata stranih zemalja i slično, koji kažu kako je brak između sultana i bivše robinje bio krajnje neočekivan te kako tadašnji suvremenici nisu znali što isti donosi za politiku Osmanskog Carstva.¹⁰¹ Također, diplomati poput onog venecijanskog Bassana, ističu kako se javnost nikako nije slagala s prethodno opisanim brakom. Štoviše, smatrali su da je Hürrem začarala samoga sultana. Dodatno, Bassano

⁹⁸ L. Peirce, 1993, str. 58-59.

⁹⁹ L. Peirce, 2017, str. 11.

¹⁰⁰ L. Peirce, 1993, str. 60.

¹⁰¹ Isto, str. 59, 62..

kaže kako Hürrem nisu podržavali niti janjičari, niti dvorska elita. Ipak, zbog sultana nisu se usudili ništa govoriti.¹⁰² Vidljivo je kako je upravo sultanova zaštita bila ključna za Hürremino dodatno uključanje u političke aspekte Carstva i dvora.

4.2 Politička i diplomatska djelatnost Hürrem

Osim tri istaknuta dokidanja tradicije, Hürrem se pripisuje još jedan događaj koji je otvorio put razdoblju vladavine žena. Radi se o pomaku rezidencije haremskih žena i djece u sultanovu palaču, tadašnji centar Carstva i vladavine sultana, odnosno već u radu spomenuti prijelaz iz Stare u Novu palaču. Prema izvorima, požar je uništio harem u Staroj palači te je Hürrem zahtijevala da se harem preseli u Novu palaču. Neki pak izvori koje Goodwin ocjenjuje dvorskim glasinama, tvrde kako je Hürrem dala započeti požar kao izliku za njezino preseljenje u Novu palaču, kako bi u svako vrijeme bila blizu sultana.¹⁰³ Dakle, iako uzrok požara ostaje nepoznat, činjenica je da se Hürrem uselila u Novu palaču, luksuzniju palaču s novim vlastitim odajama kao za sultana udana žena. Isto tako, s vjenčanjem je njezin imetak narastao na 5000 dukata godišnje, a i broj njezinih služavki se također povećao.¹⁰⁴ Također treba istaknuti da niti jedna *hasseki* prije Hürrem nije dobivala prethodno istaknutu količinu novca. Primjerice, Peirce kaže da je Sulejmanova majka Hafsa dobivala 150 aspri dnevno, a dok Hürremim doplatak iznosi čak 2000 aspri dnevno, što je velika razlika i pružalo je Hürrem veću mogućnost djelovanja.¹⁰⁵

Prije prelaska na njezinu aktivnost diplomantice i sultanove savjetnice, potrebno je još dodatno opisati jedan od tri istaknuta prekida tradicije, odnosno Hürremino ostajanje u Istanbulu, Novoj palači za vrijeme odlazaka njezinih sinova na učenje vještine vladanja u sandžacima. Naime, Hürremim najstariji sin Mehmed, 1542. godine dobiva na upravu sandžak u Manisi, a izvori kažu da Hürrem nije otišla s njime, a da je kao izliku istaknula važnost njezine pristutnosti za najmlađeg bolesnog sina Džihangira, s kojim je morala ostati u Novoj palači. Ipak, čak i kada je briga za Džihangira nije mučila, Hürrem također nije pratila svoje druge sinove u njihove sandžake u godinama koje su uslijedile, već je ostala uz Sulejmana. Unatoč

¹⁰² Isto, str. 63.

¹⁰³ G. Goodwin, 2006, str. 125.

¹⁰⁴ Isto, str. 126.

¹⁰⁵ L. Peirce, 1993, str. 129.

tome, iz njezine korespodencije sa sultanom vidljivo je kako je posjećivala svoje sinove u sandžacima. Konkretno, Mehmeda u Manisi, a Selima u Konyi te kasnije u Bursi. Autori njezin izostanak praćenja svih svojih sinova interpretiraju kao njezin način da svim svojim sinovima omogući jednake šanse za uspon na prijestolje. Preciznije, istaknuti autori drže da bi se Hürremim odlazak sa samo jednim od sinova mogao povazeti s njezinom željom da baš taj sin bude sljedeći sultan, a da je ona kao majka htjela izbjeći situaciju borbe za prijestolje.¹⁰⁶

Dakle, blizina Hürrem sultanu i mjestu unutar kojeg su se izvodile sve odluke bitne za Osmansko Carstvo, kao i financijska sigurnost, omogućile su Hürrem mogućnost političkog djelovanja. Nadalje, iako većina autora koji su analizirali pisma između Hürrem i Sulejmana fokus stavljaju na njihovu bračnu, ljubavnu vezu, Peirce, smatra da se iz njih mogu iščitati također i neke političke zadaće koje je Sulejman očito povjerio Hürrem. Primjerice, iz pisama se vidi da je Hürrem bila vitalan izvor informacija za Sulejmana za vrijeme njegovih vojnih pohoda, posebno nakon što je Hürrem u potpunosti savladala turski jezik i nije joj više bila potrebna pomoć za snalaženje u svakodnevnim poslovima, npr. vođenju brige o nekim zalihama proizvoda važnih za harem. Također, iz jednog pisma iz sredine 1530-ih, vidljivo je da je Hürrem važna sultanova informantica za zbivanja u prijestolnici, poput pravca širenja neke epidemije koja pogađa grad, ili pak aktivnosti njegovih sinova i ostalih ljudi dvora.¹⁰⁷

Upravo iz pisama Hürrem i Sulejmana autori vuku dokaze za sudjelovanje Hürrem u nekoliko značajnih političkih događaja. Prvi takav svakako je pogubljenje velikog vezira Ibrahima, Sulejmanove osobe od povjerenja od djetinjstva i supruga njegove sestre Hatidže. Naime, u literaturi se ističe ideja kako je Ibrahim bio veliki podržavatelj Mustafe, Sulejmanovog i Mahidevraninog sina, što dakako nije odgovaralo Hürrem te je ona radila na tome da smanji njegov utjecaj na sultana. Peirce sukob između Ibrahima i Hürrem vidi kao „sukob dvaju sultanovih miljenika“, koji se natječu za prevlast i za ostvarenje osobnih ambicija. Unutar ove, uvjetno rečeno, „borbe“, pobijedila je Hürrem, s obzirom da je Ibrahim pogubljen 15. ožujka 1536. godine pod sumnjama da je spremao zavjeru protiv Sulejmana.¹⁰⁸ Dakle, upravo iz Hürreminih pisama: „Ne pitaj me zašto sam ljuta na Ibrahim-pašu...“;¹⁰⁹ povjesničari zaključuju

¹⁰⁶ Isto, str. 61-62.

¹⁰⁷ Isto, str. 64.

¹⁰⁸ Isto, str. 64.

¹⁰⁹ H. Inalcik, 2002, str. 108.

o ulozi koju je ona imala na pogubljenje istaknutog velikog vezira.

O Hürreminom karakteru i djelatnosti govori i činjenica da je osim za ulogu u smaknuću Ibrahim-paše, najvjerojatnije imala i značajnu ulogu u smaknuću Mustafe, najstarijeg Sulejmanovog sina. Naime, Mustafa je smaknut 1553. godine, nakon što je Hürrem sultanu, koji je u to vrijeme bio u vojnome pohodu protiv perzijskih Safavida, pisala kako postoje glasine o tome da se Mustafa sprema preuzeti prijestolje, što bi bila velika opasnost za Hürremine sinove koji bi bili smaknuti. Stoga je s Rustem-pašom, suprugom svoje jedine kćeri Mihirmah, uspjela uvjeriti sultana u Mustafine loše namjere te je nedugo nakon sultan smaknuo Mustafu i time otvorio put Hürreminim sinovima na vlast. Već suvremenici, poput osmanskog povjesničara Mustafe Alija, pišu kako je Mustafina smrt bila uzrokovana „intrigama jedne žene i obmanom neiskrenog zeta“, aludirajući pritom na Hürrem i Rustem-pašu.¹¹⁰ Ipak, iz Hürremine perspektive, ravnoteža moći na dvoru bila je promijenjena u korist žena, u prvom redu Hürrem i njezine kćeri Mihrimah te je nakon više od 20 godina borbe, njezinim sinovima bila pružena mogućnost da bez većih poteškoća osiguraju prijestolje nakon Sulejmanove smrti. Stoga, noviji autori poput Peirce smatraju da na Hürrem ne treba gledati samo kao na haremsku ženu koja se bavi dvorskim intrigama i ubija svoje neprijatelje, već kao na osobu koja ispunjava ulogu majke prinčeva i radi sve što je u njezinoj moći da zaštiti svoju djecu, a jedina razlika između nje i ostalih koje su obavljale tu dužnost bila je razina uspjeha.¹¹¹

Nadalje, osim prethodno istaknutih događaja, Hürrem je u osmanskoj povijesti ostala poznata i kao žena koja se prva bavila diplomacijom. Primjerice, Hürrem je održavala diplomatske odnose sa Safavidima. Osobno je izradila i dala poslati safavidskome princu luksuzne svilene košulje i ostale predmete kako bi osigurala uspjeh Sulejmanove kampanje na istoku.¹¹² Pretpostavlja se da su upravo zbog diplomatskih napora Hürrem prema poljskome kralju Žigmundu I., Poljska i Osmansko Carstvo bile u dobrim odnosima. Konkretnije, pred poljskim ambasadorom Piotrom Opalinskim tražila je od Sulejmana da prekine vojne pohode na Hürreminu zemlju porijekla, Poljsku, što je Sulejman i učinio.¹¹³ Dakle, iako Hürrem nikada nije imala osobnu diplomatsku ambasadu, uvijek je bila svojevrsni glas sultana i njegove želje

¹¹⁰ L. Peirce, 1993, str. 84.

¹¹¹ Isto, str. 89.

¹¹² Isto, str. 220-221.

¹¹³ F. Ali, A. Naz, 2020, str. 1348.

za mirom sa zemljama na granicama Carstva te je djelovala putem darova i pisama u kojima je izražavala sultanovu i svoju želju za mirnim odnosima. Autori prethodno opisano smatraju tzv. „ženskom diplomacijom“,¹¹⁴ kojoj je u Osmanskome Carstvu začetnica upravo Hürrem.

4.3 Hürrem kao pokroviteljica arhitekture i javne gradnje

Iako je imala podršku sultana, financijsko zaleđe i određene diplomatske uspjehe, Hürrem nikako nije imala podršku šire javnosti. Stoga, s obzirom da žene u Osmanskome Carstvu mogu gospodariti svojim bogatstvom, majke sultana, dvorske dame i princeze mogle su osnivati vjerske zaklade za one najpotrebitije, ili pak financirati izgradnju džamija i sličnih velebnih građevina.¹¹⁵ Hürrem je bila među prvima koja se okušala u ovom vidu društveno političkih aktivnosti, a već je ranije u radu istaknuta velika uloga koju pokroviteljstvo umjetnosti i arhitekture od strane istaknutih sultanija ima za simboliku i razinu njihove moći. Autorica Peirce čak kaže da su žene Sulejmanovog perioda i njihovo pokroviteljstvo, odnosno njegova majka, sestra, kćerka i dakako Hürrem, postavile standard gradnje i načina pokazivanja moći za sultanije koje dolaze nakon njih. Za Hürrem je također bilo značajno to što su se građevine koje je ona financirala gradile u prijestolnici, samome srcu Carstva, a ne u provincijama. Stoga, od Hürremineg pokroviteljstva značajno je izdvojiti sljedeće: tzv. Hasseki kompleks i veliko javno kupalište. Hasseki kompleks (*Haseki Külliyesi*) kompleks sastojao se od džamije, nekoliko medresa, odnosno škola, pučke kuhinje te bolnice za potrebite žene. Javno je kupalište pak bilo podijeljeno na muški i ženski dio, a bilo je namjenjeno osoblju džamije i ljudima koji su se u njoj okupljali. Od ostalih karitativnih djelatnosti Hürrem potrebno je izdvojiti još i jeruzalemsku zakladu koja je uključivala hospicij za 50-ak hodočasnika te pučku kuhinju u kojoj se dnevno moglo izdati do 500 obroka.¹¹⁶

Na koncu, vidljivi su dometi političke i društvene moći koje je Hürrem, kao *hasseki*, odnosno miljenica sultana, imala u Osmanskome Carstvu sve do svoje smrti 1558. godine, a njezinim su putem kasnije krenule i ostale sultanije. Ono što još vrijedi istaknuti kako je nakon

¹¹⁴ L. Peirce, 1993, str. 221; F. Ali, A. Naz, 2020, str. 1349.

¹¹⁵ S. Faroqi, 2009, str. 153.

¹¹⁶ L. Peirce, 1993, str. 199-202, 217.

smrti Hürrem, njezina kći Mihrimah preuzela majčinu ulogu savjetnice sultana, a istaknula se također i kao pokroviteljica javne gradnje, čime se uistinu može zaokružiti ideja da za vrijeme Sulejmana počinje razdoblje vladavine žena, iako Mihrimah nije sultanija koju relevantni autori obično smještaju u navedeni period. Ipak, ona je bila ta koja je nakon smrti majke kratko nosila naslov valide, majke sultanije i sve njezine dužnosti, koje je zahvaljujući majčinome uzoru, spretno obavljala i bila nazivana jednom od najmoćnijih i najbogatijih žena tadašnjeg svijeta.¹¹⁷ Ostaje pitanje koliko bi Hürrem imala utjecaja da je nadživjela Sulejmana i postala validom sultanijom, titulom koja bi joj omogućila još više političke i društvene moći.

4.4 Stanje u Osmanskome Carstvu

Što se tiče stanja u Carstvu za vrijeme Sulejmana, Inalcik ističe kako je Sulejman^{4.4} sam volio nazivati „sultanom cijelog svijeta“.¹¹⁸ Početak njegove vladavine karakteriziraju uspješni vojni pohodi. Primjerice, zauzimanje Beograda i Mačve, osvajanje Rodosa, pobjeda Ugarske na Mohačkom polju, potiskivanje Mlečana i njihove prevlasti na Levantu. Osim toga, Sulejman na istoku osvaja Bagdad, pripaja Azerbajdžan i Irak, vlada Perzijskim zaljevom i Crvenim morem, a uspjeh vanjske politike odražavao se i na unutarnje stanje Carstva, primjerice na reforme zemljišnog, financijskog i fiskalnog prava, gradnje infrastrukture u Istanbulu te podizanja velebnih vjerskih građevina.¹¹⁹ Ipak, neki autori vezuju početak slabljenja Osmanskog Carstva već s posljednjim godinama Sulejmanove vlasti, kada međunarodne okolnosti, poput nadolazećeg građanskog rata u Francuskoj (vodeći trenutni osmanski saveznik u Europi) nagoviještaju buduću dekadenciju osmanske države, ali i dinastije.¹²⁰

¹¹⁷ Isto, str. 179.

¹¹⁸ H. Inalcik, 2002, str. 48.

¹¹⁹ J. Matuz, 1992, str. 75-83

¹²⁰ H. Inalcik, 2002, str. 48.

5. Prvo razdoblje vladavine žena - sultanije Nurbanu, Safiye i Handan

5.1 Sultanija Nurbanu

5.1.1 Nurbanu – porijeklo i uspon

Sultanija koja je naslijedila tekovine Hürrem, bila je Nurbanu, u početku miljenica, a kasnije i supruga sultana Selima II. (1566.-1574.), mlađeg sina sultana Sulejmana. Navedena Nurbanu sultanija je kojom povjesničari tradicionalno omeđuju početak perioda vladavine žena, a autorica Peirce dodaje kako se radi o prijelazu iz „vremena miljenice“ (Hürrem) u „vrijeme kraljice majke, odnosno valide sultanije“.¹²¹ Slično kao i kod Hürrem, postoje brojne teorije o podrijetlu Nurbanu. Jedna od njih glasi kako se Nurbanu originalno nazivala Cecilia te je bila izvanbračno dijete venecijanskog plemića iz obitelji Vernier-Baffo.¹²² Druga teorija kaže kako je bila židovskog porijekla te je zajedno sa obitelji živjela na Parosu koji je bio pod venecijanskom upravom.¹²³ Treća pak teorija kaže kako je bila Grkinja s Krfa, imena Kale Kartanou.¹²⁴ Što se tiče njezinog dolaska u harem, drži se kako je u isti došla u dobi od 12 godina, a zajedno s još 1000 djevojčica bila je zarobljena na Krfu od strane kapudana Hajrudina Barbarosse 1537. godine, a njezino ime na turskome znači „princeza svjetla“ te joj je ime navodno dodijelila sama Hürrem.¹²⁵ Pretpostavlja se da je Nurbanu predana Sulejmanu od strane Barbarose, a sultan ju je potom dao svome sinu Selimu, kada ga je postavio na čelo Karamanskog sandžaka, 1542. godine,¹²⁶ ili su se pak upoznali 1543. godine kada je Selimu na upravljanje dodijeljena Konya.¹²⁷ Naslanjajući se na izvore venecijanskih ambasadora, osmanisti ističu kako je Nurbanu bila cijenjena ne samo zbog svoje ljepote, već i zbog iznimne inteligencije koju je prepoznao Selim.¹²⁸

¹²¹ L. Peirce, 1993, str. 91.

¹²² G. Goodwin, 2006, str. 128.

¹²³ S. Sultana, M. Shariff, 2019, str. 41.

¹²⁴ B. Arbel, 1992, str. 242.

¹²⁵ G. Goodwin, 2006, str. 128.

¹²⁶ Isto, str. 129.

¹²⁷ L. Peirce, 1993, str. 93.

¹²⁸ G. Goodwin, 2006, str. 128.

Nadalje, Nurbanu je ubrzo nakon odlaska s princem u provinciju ostala trudna te tadašnjem princu Selimu rodila je tri kćerke, Šah, Gevherhan i Isminah, a 1546. godine prvog i posljednjeg sina Murata, budućeg sultana. Autori nisu sigurni jesu li Nurbanu i Selim imali još djece, jer ne postoji konsenzus znanstvenika oko toga, tko je bila majka Selimove kćeri Fatme, rođene nakon Murata.¹²⁹ Još za vrijeme kada je Selim bio princ, Nurbanu je bila zadužena za vođenje njegovog harema u Manisi, a slično kao i Hürrem, kada je došlo vrijeme za Selimovo preuzimanje prijestolja, pratila ga je i živjela s njim u Novoj palači. Također, iako nije poznat točan datum, Selim je nastavio dokidanje tradicije koje je započeo Sulejman, odnosno oženio se Nurbanu, najvjerojatnije oko 1571. godine, čime je dao do znanja dvoru i društvu da Nurbanu predstavlja njegovu miljenicu, što joj je omogućilo bolje mogućnosti djelovanja.¹³⁰ Ipak, što zbog toga što je volio vino i harem te ga venecijanski ambasadori nerijetko nazivaju „požudnim“, što zbog potrebe za osiguravanjem dinastije, za razliku od Sulejmana, Selim je i nakon ženidbe s Nurbanu nastavio posjećivati haremske konkubine i u osmogodišnjem periodu vladavine imao je sveukupno 6 sinova, vjerojatno prema principu „jedna majka, jedan sin“.¹³¹ Unatoč tome što je imao ukupno 6 sinova, odlučio se na uvođenje primogeniture, po uzoru na svog imenjaka i djeda, sultana Selima I., što se pripisuje utjecaju Nurbanu i njezinoj želji da njezin sin bude budući sultan.¹³²

5.1.2 Nurbanu – diplomacija i upravljanje

Osim utjecaja na Selima, venecijanski ambasadori i suvremenici opisuju Nurbanu kao vještu i zainteresiranu diplomatkinju.¹³³ Spominje se njezina korespodencija s venecijanskim duždom, a s obzirom na činjenicu da prema osmanistima Selim II. nije bio odviše zainteresiran za upravljanje Carstvom, Nurbanu je imala gotovo pa odriježene ruke te je upravljala zajedno s velikim vezirom, Mehmed-pašom Sokolovićem. Zanimljivo, kao i u slučaju Hürrem prema Rüstem-paši, Mehmed-paša Sokolović bio je suprug Isminah, jedne od Nurbanininih kćeri. U pogledu diplomatskih odnosa s Venecijom, nužno je spomenuti njezinu ulogu u potpisivanju

¹²⁹ Isto, str. 94.;

¹³⁰ L. Pierce, 1993, str. 108, 129.

¹³¹ Isto, str. 92-93.

¹³² Isto, str. 93.

¹³³ S. Sultana, M. Shariff, 2019, str. 42.

mira nakon Ciparskog rata između Venecije i Carstva, 7. ožujka 1573. Naime, Nurbanu je preko svoje *kire*, agentice Esther, utjecala na potpisivanje sporazuma i uvjete koje je postavljao tadašnji venecijanski bailo (predstavnik Venecije u Istanbulu), Nicolo Barbarigo.¹³⁴ Unutar pisama o mirovnom sporazumu iz 1573. godine, Nurbanu je naglašavala i važnost sigurnosti za venecijanske trgovce,¹³⁵ iz čega se vidi da je itekako razumjela ulogu i važnost trgovine koja se odvijala između Osmanskog Carstva i Venecije, a dio njezine naklonjenosti Veneciji vjerojatno leži i u njezinome porijeklu. Dodatno, ambasador Contarini 1583. godine tvrdi da je Nurbanu bila poprilično naklonjena Veneciji te da je venecijanske ambasadore, diplomate, nerijetko obasipala darovima, a da su oni njoj uzvraćali istom mjerom. Kao glavni darovi koje je Venecija slala Nurbanu nalaze se: svilene tkanine, 21 ogrtač, zlatna tkanina, dva psa na čiji se izgled žalila sultanija i brojni drugi luksuzni predmeti. Ipak, što se tiče samog tijeka korespondencije između Nurbanu i venecijanskih ambasadora, Peirce kaže da se radi o kratkim pismima, poslovne prirode u kojima Nurbanu ističe da je ona dominantna stranka. Također, osim razmjene darova, tražila je i usluge puštanja nekih osmanskih zarobljenika iz npr. Lepantske bitke 1571. godine, ili pak da se sinu njezine *kire*, agentice Esther Handali, dozvoli prodavati nakit u Veneciji.¹³⁶

Osim Venecije, Nurbanu je održavala i snažne diplomatske veze s francuskom regenticom kralja Henryja III., Katarinom de Medici, u cilju osiguravanja dobrih odnosa s Francuskom, zemljom koja je još od 1536. godine imala trgovačke kapitulacije (privilegije) na osmanskome tržištu. Iz analize sadržaja pisama čini se da je i Katarina de Medici imala slične interese kada je slala pitanja Nurbanu. Osim pitanja vezanih uz kapitulacije, slično kao i kod pisama razmjenjenih sa venecijanskim duždem, Nurbanu je, zajedno sa svojom kćeri Isminah i šogoricom Mihrimah od Katarine de Medici tražila povratak dviju otetih Turkinja koje su postale dijelom dvora Katarine de Medici, a navedeni je spor riješen tek 1581. godine, dvije godine prije smrti Nurbanu.¹³⁷ Iako su kao i na primjeru Hürrem, i ovdje uočeni primjeri onoga što autori nazivaju „ženskom diplomacijom“, vidljivo je da Nurbanu u odnosu na Hürrem posjeduje ipak nešto značajniju autonomiju u postupanju te osim pukih želja za mirnodopskim stanjem rješava i pitanja sporova ratnih zarobljenika.

¹³⁴ G. Goodwin, 2006, str. 128;

¹³⁵ F. Ali, A. Naz, 2020, str. 1349.

¹³⁶ L. Peirce, 1993, str. 222-223, 226.

¹³⁷ Isto, str. 227.

Nadalje, iz prethodnih je redaka vidljivo kako je Nurbanu bila značajna i kao supruga Selima II. Ipak, punu moć stječe nakon Selimove smrti i postanka prvom ženom koja se nazivala validom sultanijom, 1574. godine.¹³⁸ Konkretno, Peirce tvrdi da je Nurbanu otvorila novo razdoblje, novu paradigmu za carske žene, a da joj je upravo titula valide omogućavala više javnog i državnog angažmana, nego što je to bio slučaj s Hürrem, iako je Nurbanu dnevno dobivala 1100 aspri, odnosno manje od Hürrem.¹³⁹ Njezin utjecaj i želja da joj sin Murat sa sigurnošću zauzme prijestolje vidjela se u tome što je 1574. godine, zajedno sa Mehmedom-pašom Sokolovićem prešutila svima da je Selim II. umro, kako bi se Murat stigao sigurno vratiti iz provincije u prijestolnicu i zauzeti prijestolje.¹⁴⁰ Također, neki autori navode da se za vrijeme vladavine Selima II., točnije 1566. godine ukida obavezno bratoubojstvo po stupanju novog sultana na vlast, a umjesto toga ostali se prinčevi zatvaraju u kaveze, izolirane prostorije unutar harema iz kojih, ukoliko je potreban novi vladar, prinčevi izlaze potpuno nespremni za vladanje,¹⁴¹ što je jedno od objašnjenja degradacije osmanske dinastije u navedenom periodu. Ipak, drugi autori i nakon 1566. godine spominju obavezno bratoubojstvo. Primjerice, prema Matuzu, već je Murat III. po stupanju na vlast 1574. godine dao pogubiti petoricu svoje braće,¹⁴² tako da se može zaključiti kako postoji razlika između načina vladanja svakog pojedinog sultana u periodu vladavine žena.

Za vrijeme Murata, sada Murata III. (1574.-1595.), veliki vezir je i dalje ostao Mehmed-paša Sokolović, koji se nastavio dobro slagati s Nurbanu. Također, u ovome periodu ona je nastavila biti podrška sinu Muratu III., a on je zauzvrat legalno dodatno učvrstio njezin položaj valide sultanije.¹⁴³ Također, Nurbanu je bila prva sultanija koja je kroz tajni prozor između harema i divana slušala sastanke sultana i najviših osmanskih dužnosnika koji su se sastajali četiri puta tjedno, tako da se može reći da je bila itekako dobro upoznata s političkim zbivanjima u Carstvu. Generalno se može istaknuti kako osmanisti smatraju da je sultan Murat III. imao najveće poštovanje za svoju majku Nurbanu i njezine (političke) savjete, od svih ostalih osmanskih sultana.¹⁴⁴ Potrebno je također naglasiti da je Nurbanu ulagala velike napore kako bi

¹³⁸ F. Ali, A. Naz, 2020, str. 1348.

¹³⁹ L. Peirce, 1993, str. 128.

¹⁴⁰ Isto, str. 261.

¹⁴¹ L. Bobanović, 2015, str. 130.

¹⁴² J. Matuz, 1992, str. 90.

¹⁴³ L. Peirce, 1993, str. 188.

¹⁴⁴ F. Ali, A. Naz, 2020, str. 1349.

umanjila utjecaj sinovljeve *hasseki* Safiye, što na samog Murata III., što na smjer politike Carstva. Prethodno je opisani zadatak jedno vrijeme polazio Nurbanu za rukom, ali Murat III. je naposljetku ostao vjeran Safiye, koja je kasnije kao valida sultanija zamijenila Nurbanu.¹⁴⁵

5.1.3 Nurbanu - pokroviteljstvo i smrt

Kao i Hürrem, Nurbanu je svoju moć pokazivala financirajući izgradnju objekata koji su imali namjeru biti i društveno i politički korisni. Kao najznačajniji primjer njezinog pokroviteljstva izdvaja se tzv. *Atik Valide* kompleks, završen tek nekoliko mjeseci prije smrti Nurbanu 1583. godine, a cjelokupni je projekt bio povjeren Mimar Sinanu, glavnome osmanskom arhitektu iz razdoblja zlatnog doba Carstva. Sam je kompleks sadržavao džamiju, religijsku školu, osnovnu školu za poučavanje nepismenih, derviški samostan te bolnicu. Uz navedeno, ovaj kompleks unutar četvrti Istanbula sadržavao je i manje *hanove*, odmorišta za strance i putnike i pučku kuhinju za beskućnike. Jedan od putopisaca i izvora za izgled prethodno opisanog kompleksa je i Evlija Čelebi iz 17. stoljeća.¹⁴⁶

Privrženost sultana Murata III. svojoj majci Nurbanu bila je posebno istaknuta za vrijeme njezine smrti. Što se tiče same smrti Nurbanu, nakon što je gotovo desetljeće djelovala kao valida sultanija, neki autori pretpostavljaju da je umrla otrovana od strane đenovjeških agenata, haremskih protivnika, ili neke treće stranke, a kao datum smrti navodi se 7. prosinca 1583. godine.¹⁴⁷ Nadalje, Muratova privrženost majci ogleda se i u tome što ju je dao pokopati u istu grobnicu pored svog pokojnog oca, sultana Selima II. te je na taj način učvrstio položaj i ulogu valide sultanije za osmansku dinastiju. Prema venecijanskome ambasadoru Morosiniju, Nurbanu je na samrti savjetovala Muratu III. da bude brži i pravedniji i izricanju presuda, da nastoji ograničiti svoju ljubav prema zlatu i novcu te da posebno dobro nadzire ponašanje svoga sina. Drugi venecijanski ambasador Paolo Contarini, kazao je kako se Nurbanu svakako zalagala za interese sebe i svojih bližnjih nauštrb drugih frakcija na dvoru, ali da se unatoč tome radi o „dobroj, hrabroj i učenoj ženi“.¹⁴⁸ Vidljivo je dakle kako je Nurbanu s lakoćom preuzela Hürremine privilegije te je iste

¹⁴⁵ L. Peirce, 1993, str. 281.

¹⁴⁶ Isto, str. 186-187.

¹⁴⁷ S. Sultana, M. Shariff, 2019, str. 42.

¹⁴⁸ L. Peirce, 1993, str. 94, 238.

dodatno proširila kada je dospjela u ulogu valide sultanije. Dodatno, uočljiv je svakako i blizak odnos sa sinom, ali i s venecijanskim ambasadorima koji pored njezinog sina, imaju za nju riječi hvale. Stoga, postoji mogućnost da dio nepopularnosti Nurbanu u osmanskoj historiografiji leži i u njezinim (suviše) dobrim odnosima s Venecijom, s kojom u 16. stoljeću Osmansko Carstvo počinje imati sve kompliciranije.

5.2 Sultanija Safiye

5.2.1 Safiye – porijeklo i djelovanje kao *hasseki*

Safiye je druga u nizu moćnih sultanija perioda vladavine žena za koju se smatra da je bila venecijanskog porijekla, no većina autora naglašava da se radi o zabludi i miješanju porijekla Nurbanu i Safiye. Naime, ispravnijom teorijom u historijografiji drži se ona kako je Safiye bila albanskog porijekla, rođena oko 1550. godine u selu Rezi u Dukađinskome gorju na sjeveru današnje Albanije.¹⁴⁹ O tome kako je iz Albanije došla do prijestolnice nije poznato gotovo ništa, ali autori kažu kako je već kao 13-godišnjakinja, 1563. godine, prezentirana budućem sultanu Muratu III. od strane njegove rođakinje, te je od tada ostala njegova miljenica.¹⁵⁰ Njezino ime, Safiye, prevodi se kao „ona koja je čista“. Nadalje, za razliku od Hürrem i Nurbanu, Peirce smatra da se Murat III. nikada nije oženio sa Safiye, odnosno da ona nikada nije postala njegova supruga. O navedenom svjedoče strani ambasadori, primjerice Morosini kaže da, iako nisu stupili u brak, i Safiye zbog toga nije dobivala jednako veliki doplatk kao njezine prethodnice, ipak su je svi znali kao sultanovu omiljenu ženu, *hasseki*.¹⁵¹

Što se tiče reproduktivne politike za vrijeme Murata III., čini se da, naslanjajući se na svoje prethodnike, Murat III., također nije poštovao pravilo „jedna žena, jedan sin“. Naime, već u dobi od 16 godina, 1566. godine, Safiye je Muratu rodila prvoga sina, Mehmeda, budućeg sultana. Također, uslijedile su i dvije kćeri, Ajše i Fatma, a potom još jedan sin, Mahmud, koji je umro u djetinjstvu. Ovakva situacija u kojoj je budućnost Carstva svedena na samo jednog nasljednika, zabrinula je tada glavnu savjetnicu, Muratovu majku Nurbanu, koja je zahtjevala da se Murat

¹⁴⁹ Isto, str. 94, 308.

¹⁵⁰ M. P. Pedani, 2000, str. 11.

¹⁵¹ L. Peirce, 1993, str. 94-95.

ostavi Safiye i uzima druge konkubine, nakon što Safiye više nije uspjela roditi sina koji bi zbog visoke smrtnosti dojenčadi i djece, dočekaao odraslu dob.¹⁵² Također, u ovome trenutku dolazi do sukoba između Nurbanu i Safiye. Naime, Murat III. nikako nije htio uzimati druge konkubine osim Safiye, a suvremenici pišu kako je vjerovao i u vještice, astrologiju i slične prakse. Navedeno je iskoristila Nurbanu, koja je optužila Safiye da je vještice učinila Murata III. nesposobnim za reprodukciju. Murat III., za kojeg je već u radu naglašeno da je bio iznimno privržen svojoj majci, protjerao je Safiye iz Nove palače 1582. godine, gdje je od njegova ustoličenja živjela zajedno s njime u Staru palaču, a u nepogodnoj situaciji našli su se i Safiyini najbliži suradnici, služavke i *kire*, među njima i spomenuta Esther, koji su ili bili izbačeni s dvora, ili su bili fizički kažnjeni.¹⁵³ Majčini savjeti Muratu očito su se pokazali plodonosnima, jer, kako kaže Goodwin, „ako je Selim II. volio boraviti u haremu, njegov sin, Murat III., tamo si je napravio dom“.¹⁵⁴ Dodatno, Peirce navodi kako iza Murata III. ostalo 20 sinova (od kojih je 19 kasnije pogubljeno) i čak 27 kćeri.

5.2.2 Safiye – *valida sultanija*

Prema venecijanskim izvještajima, primjerice Giovannija Mora iz 1590. godine, Safiye je na Muratovo izbacivanje iz Nove palače i uzimanje drugih priležnica reagirala s dostojanstvom, a povremeno je čak i sama birala adekvatne konkubine za njegov harem. Također, Safiyin egzil nije trajao dugo, jer već nekoliko mjeseci nakon po nju nesretnih događaja, umire Nurbanu i Safiye postaje *valida sultanija*. Morosini piše kako je u kratkome periodu od nekoliko mjeseci Safiye preuzela vođenje i upravljanje haremom te je postala sultanova savjetnica koja „je slušana od strane Njegova Veličanstva koje je drži razumnom i mudrom“.¹⁵⁵ Isto tako, nakon perioda obnove nasljednika prijestolja, Murat III. se prema pisanju Morosinija opet posvetio samo Safiye i nije imao drugih konkubina. Ipak, čini se kako je ona izgubila dio interesa za njega i počela raditi na širenju svoje moći još kao *hasseki*. Primjerice, kao i Nurbanu prije nje, održavala je dobre odnose

¹⁵² Isto, str. 94.

¹⁵³ M. P. Pedani, 2000, str. 13.

¹⁵⁴ G. Goodwin, 2006, str. 128.

¹⁵⁵ L. Peirce, 1993, str. 94.

s venecijanskim diplomatima i ambasadorima. Kao svoju vodeću *kiru*, opet se odlučila na Esther Handali, koja je bila prognana u vrijeme optužbi Nurbanu.¹⁵⁶

Kire su bile dvostruko značajne u vrijeme razdoblja vladavine žena. S jedne strane, omogućavale su kontakte sultanija s vanjskim svijetom i vodećim ljudima. Primjerice, Esther je za Safiye obavljala posao medijatora između stranih ambasadora i visokorangiranih osmanskih dužnosnika kojima sultanije nisu uvijek mogle same pristupiti.¹⁵⁷ S druge strane, *kire* poput Esther služile su i kao informanti za strane ambasadore, poput venecijanskog *baila*, kojemu su, u zamjenu za novac i luksuzne predmete, odavale vitalne informacije o zbivanjima na osmanskome dvoru. Također, ima autora koji smatraju da su *kire* služile kao vanjski akteri i posrednice, koje bi putem sultanija htjele utjecati na sultana.¹⁵⁸

Autori također smatraju da su za vrijeme statusa Safiye kao *hasseki*, odnosno za života Murata III., njezini politički interesi na dvoru bili veliki, ali obuzdani. Takvoj tezi u prilog ide i podatak da je Safiye kao *hasseki* dobivala doplatak od 800 aspri, a nakon smrti sultana, njezin se doplatak diže na 3000 aspri na dan, što predstavlja značajno financijsko zaleđe i najviši doplatak koji je neka sultanija do tada imala.¹⁵⁹ Safiye je također odigrala ključnu ulogu u ustoličenju svoga sina Mehmeta III (1595.-1603.). Opet se poslužila taktikama njezine prethodnice Nurbanu i po smrti Murata III., zajedno sa svojim bliskim suradnicima, posebno tadašnjim crnim eunuhom, čuvala je vijest o njegovoj smrti, dok se njezin sin ne vrati iz Manise u prijestolnicu. Osim ove tajne o smrti, Safiye je također novcem namirila dio vojske koja se nije slagala s ustoličenjem njezina sina.¹⁶⁰ Od toga trenutka, Safiye je zapravo vladala umjesto Mehmeda III., koji se gotovo uopće nije zamario državnim poslovima, a po odlasku na vojne pohode svojoj je majci ostavljao nadzor na carskom riznicom u kojoj je bilo milijardu aspri.¹⁶¹ Dodatno, utjecaj koji je Safiye zadobila na dvoru vidljiv je po tome što se ubrzano izmjenjuju veliki veziri,¹⁶² vjerojatno prema tome jesu li se slagali s njezinim načinom upravljanja, koje je vodio nestabilnosti u Carstvu.

Premda moćna, Safiye je nailazila na brojne krize za vrijeme djelovanja kao valida sultanija. Primjerice, unutar dvora javile su se frakcije koje se nisu slagale s njezinim rasipničkim

¹⁵⁶ M. P. Pedani, 2000, str. 16.

¹⁵⁷ Isto, str. 17.

¹⁵⁸ G. Goodwin, 2006, str. 135.

¹⁵⁹ L. Peirce, 1993, str. 126.

¹⁶⁰ M. P. Pedani, 2000, str. 15.

¹⁶¹ L. Peirce, 1993, str. 240.

¹⁶² J. Matuz, 1992, str. 91

načinom upravljanja te su je (opravdano) optuživali da prodaje visoko rangirane administrativne pozicije, što je imalo iznimno loše posljedice na cjelokupno Carstvo.¹⁶³ Nadalje, 1600. godine Safiye se susrela s problemom kada je jedna od njezinih *kira*, židovka Esperanza Malchi, akumulirala i otuđila gotovo 50 milijuna aspri vrijednih luksuznih predmeta, na što se pobunila vojska, posebice spahije, koje su ubile navedenu *kiru*, a Safiye su držali odgovornom za nastalu situaciju. Ipak, Mehmed III. je uspio razriješiti situaciju s pobunjenicima i ograničiti njezin utjecaj, kao i nakratko zaštititi vezire od utjecaja svoje majke.¹⁶⁴ Safiye je također imala veliku ulogu u ubojstvu svoga unuka, Mehmedova najstarijeg sina Mahmuda i njegove majke. Naime, prema izvješćima britanskog ambasadora, Henryja Lelloa, 1603. godine, Safiye je saznala za rastuću Mahmudovu popularnost među janjičarima i presrela je poruku prema kojoj će Mahmud postati sultan u roku od 6 mjeseci, što se činilo vrlo izgledno, jer se Mehmed III. u to vrijeme fizički značajno zapustio i obolio je. Ipak, Safiye je dala zadaviti unuka i njegovu majku kako bi spriječila gubljenje ranga valide sultanije. S druge strane, postoje i podaci koji idu u prilog tome da je Halime, Mahmudova majka samo prognana u Staru palaču i da nije bila pogubljena.¹⁶⁵ Unatoč trudu Safiye, Mehmed III. umro je nešto više od 6 mjeseci nakon ubojstva sina Mahmuda, čime je Safiye svakako izgubila ulogu valide.¹⁶⁶

5.2.3 Safiye – diplomacija, pokroviteljstvo i smrt

Slično kao i njezine prethodnice, Safiye se okušala u diplomaciji sa stranim zemljama. Osim već istaknute korespondencije koje je preko svojih agentica obavljala s venecijanskim ambasadorima, koji su je poput *baila* Mattea Zana, opisivali „najvećom podrškom Venecije u Istanbulu,¹⁶⁷ značajan dio njezinih pokušaja diplomacije vezan je uz Englesku. Osim diplomata, Safiye je potkraj 16. stoljeća osobno razmijenila i nekoliko pisama s kraljicom Elizabetom I., a Peirce ih opisuje kao karakterističan primjer „ženske diplomacije“ sa svrhom održavanja dobrih odnosa,¹⁶⁸ što nije niti čudno s obzirom da se Safiyina vlast podudara s vremenom kada Osmansko Carstvo i Engleska potpisuju trgovačke kapitulacije i s vremenom osnivanja engleske Levantinske

¹⁶³ L. Peirce, 1993, str. 241.

¹⁶⁴ Isto, 243.

¹⁶⁵ G. Börekçi, 2021, str. 18.

¹⁶⁶ L. Peirce, 1993, str. 232-233.

¹⁶⁷ Isto, str. 223.

¹⁶⁸ Isto, str. 227.

kompanije.¹⁶⁹ Što se tiče ostalih aspekata korespondencije, analizom pisama može se vidjeti kako je za Safiye kontakt s kraljicom Elizabetom I. bio puno više profitabilan, nego što je to bio slučaj sa prethodnim sultanijama. Naime, ne radi se samo o klasičnim, utilitarnim darovima, već je zamjećeno da je Safiye od kraljice dobivala personalizirane luksuzne predmete, poput luksuzne kočije kojom se sultanija kretala gradom, što je u to vrijeme smatrano kontroverznim, čak skandaloznim. Safiye je na njezin poklon uzvratila poslavši kraljici draguljima i biserima optočenu krunu.¹⁷⁰

Što se tiče pokroviteljstva, Safiye je započela gradnju tzv. Yeni džamije u Istanbulu, ali zbog njezine nepopularnosti u vojnim redovima i smrti njezina sina Mehmeda III, gradnja iste džamije nije dovršena za njezinoga života.¹⁷¹ Isto tako, njezino ime nosi i Al-Malika Safiye džamija koja se nalazi u današnjem Kairu, a koja nije dijelo njezinog osobnog pokroviteljstva.¹⁷² Od ostalih karitativnih djelatnosti valja istaknuti njezinu brigu za prostitutke i žene na ostalim marginama društva koje u svome izvješću spominje tajnik engleske ambasade, John Sanderson.¹⁷³ Iz svega prethodno prikazanog može se zaključiti da se Safiye poprilično razlikuje u odnosu na svoje dvije prethodnice. Za razliku od Hürrem i Nurbanu za koje djeluju za dobrobit svojih sinova i Carstva, čini se da je Safiye na prvome mjestu bila njezina osobna dobrobit. Također, njezine dvije istaknute prethodnice koriste puno veći dio svojeg bogatstva da poboljšaju svoj ugled u očima javnosti, dok se Safiye, iako je kroz period dok je bila valida sultanija, akumulirala više bogatstva nego njezine prethodnice, tek rijetko upuštala u pokroviteljstvo arhitekture i ostale karitativne djelatnosti. Na koncu, njezina je moć počela opadati već pred smrt sina Mehmeda III., pa je tako po doslasku novog sultana Ahmeda I. (1603.-1617.), Safiyyinog unuka koji je odlučio dokinuti njezin utjecaj te je premještena u Staru palaču u siječnju 1604. godine. Ipak, unatoč tome što nije više bila valida slutanija, Safiye je nastavila primati poprilično velik dnevni dohodak,¹⁷⁴ što svjedoči o njezinome utjecaju sve do smrti, koja se odvila najvjerojatnije 1619. godine, za vrijeme vladavine sultana Osmana II.¹⁷⁵

¹⁶⁹ H. Inalcik, 2002, str.

¹⁷⁰ M. Alazraki, 2022, str. 11-12.

¹⁷¹ L. Peirce, 1993, str. 242.

¹⁷² https://www.archnet.org/sites/2320?media_content_id=91731 (pristupljeno: 03.05.2022.).

¹⁷³ L. Peirce, 1993, str. 202.

¹⁷⁴ Isto, str. 128.

¹⁷⁵ F. Ali, A. Naz, 2020, str. 1351.

5.3 Sultanija Handan – porijeklo i politička aktivnost

U odnosu na tri prethodno opisane sultanije i njihovu društveno-političku djelatnost koja je osmanskoj historiografiji relativno dobro poznata, suvremeni se autori slažu u tvrdnji da su povijesne činjenice o sultaniji Handan, *hasseki* sultana Mehmeda III. i majci Ahmeda I., poprilično nedostatne, odnosno ne postoji niti jedna sustavna studija koja bi stavljala centralni fokus na Handan.¹⁷⁶ Razlog prethodno istaknute problematike potencijalno leži u tome što je Handan imala priliku biti valida sultanija tek dvije godine po dolasku njezina sina na prijestolje, a prije nego što je postala validom bila je u sjeni Safiye. Dodatno, mogući je razlog i to što generalno nedostaje izvora koji govore o sultaniji Handan, iako venecijanski diplomati u svojim izvješćima pišu kako je Handan vodila diplomatsku korespondenciju sa visokim dužnosnicima Carstva, kao i sa stranim diplomatima, slično njezinim prethodnicama.¹⁷⁷

Što se tiče njezinog porijekla, autori većinom ističu samo podatak koji prenosi *bailo* Francesco Contarini, da je bila iz Bosne, a na dvor je stigla kao dar Mehmeda-paše, koji je bio osobni liječnik tadašnjeg princa, kasnije sultana Mehmeda III.¹⁷⁸ Pretpostavlja se da je rođena negdje oko 1570. godine, a da je Mehmedu III. prezentirana otprilike u dobi od 13-14 godina. Broj djece koje je Handan rodila Mehmedu III, s izuzetkom sina Ahmeda I., također nije moguće precizirati zbog nedostatka izvora. Poznato je pak da je Mehmed III. nastavio Sulejmanovu politiku da s jednom konkubinom ima više sinova. Primjerice, osim Handan, sinove je Mehmedu III. rodila i Halime, potencijalna prva *hasseki* Mehmeda III. Osim toga, očito je da Mehmed III. nije kao njegovi prethodnici, uzeo za svoju zakonitu suprugu jednu od svojih *hasseki*, bilo Halime, bilo Handan. Također, Mehmed III. je bio posljednji sultan koji je stupio na vlast nakon što je prošao obuku vođenja sandžaka u Carstvu, svi njegovi nasljednici, uključujući i sina Ahmeda I., stupaju na prijestolje bez prethodnog iskustva i k tome većina kao adolescenti. Tradicionalna historiografija ovaj čin prepisuje usponu haremskih žena koje po njihovome sudu nisu vodile puno računa o naobrazbi svojih sinova, već su ih samo držale u haremu i njima manipulirale.¹⁷⁹ S druge strane, autorica Börekçi smatra da je odluku o prestanku slanja prinčeva u provincije donio sami

¹⁷⁶ G. Börekçi, 2021, str. 2.

¹⁷⁷ Isto, str. 6.

¹⁷⁸ F. Ali, A. Naz, 2020, str. 1351.

¹⁷⁹ J. Matuz, 1992, str. 91.

Mehmed III., zbog straha od pandemije kuge koja je u to vrijeme harala Carstvom.¹⁸⁰ Najvjerojatnije je navedena odluka o odgoju prinčeva nastala u puno kompleksnijim uvjetima od dva prethodno istaknuta ekstrema.

Ono što također razlikuje Handan od prethodnih sultanija je činjenica da je njezin sin naslijedio prijestolje kao adolescent, dok su prethodnici bili punoljetni i iskusniji. Stoga, za razliku od drugih valida sultaniji koje su djelovale kao savjetodavke svojim sinovima, uloga Handan više nalikuje na regentstvo. Uz to, Ahmed I. nije ni mogao prakticirati bratoubojstvo kao njegovi prethodnici, barem ne dok sam ne osigura nastavak osmanske dinastije, a s vremenom se praksa prinčeva koji odrastaju u kavezima harema, što je spomenuto prethodno u radu, ustalila kroz ostatak razdoblja vladavine žena. Ahmed I. je unatoč svojim godinama ubrzo omogućio produženje osmanske dinastije, već 1604. godine rodio mu se sin Osman.¹⁸¹ Uz njegovu majku, dio regentske zadaće preuzeo je i Mustafa Efendi. Dakle, u ključnim početnim mjesecima Ahmedove vladavine, Handan je oko sebe i sina počela graditi mrežu ljudi koji bi u slučaju kakve pobune ili slično, čuvali Ahmeda i nju. Jedan od takvih bio je još jedan Bošnjak, Ali-paša, a upravo je Handan bila ta koja je Ahmedu sugerirala da postavi Ali-pašu kao svog velikog vezira. Isto tako, kao što je nastojala stvoriti svoj krug ljudi, tako se rješavala onih odanih Safiye, primjerice Kazim-paša i Mustafa-paša pogubljeni su u prvim godinama Ahmedove vladavine.¹⁸²

Osim osiguravanja političkog položaja svog sina, Handan se kao i Hürrem i Nurbanu prije nje bavila i dobrotvornim radom. S obzirom da je bolovala od duže bolesti od koje je i umrla već 1605. godine, Goodwin pak navodi podatak da je Handan bila otrovana od strane protivnika u haremu. Pred kraj života napravila je zakladu za održavanje svoje i Mehmedove grobnice iz koje su se financirali zaposlenici.¹⁸³ Također, na dan njezinog pogreba, siromašnima su za spas njezine duše podijeljene velike količine hrane.¹⁸⁴ Treba reći i da je Handan, čak i kao valida sultanija primala „samo“ 1000 aspri dnevno, dok je tadašnja „umirovljena“ valida, Safiye, i dalje uživala 3000 aspri na dan,¹⁸⁵ iz čega se vidi da Handan nije imala kada niti akumulirati bogatstvo koje bi pretočila u nekakvo značajnije arhitektonsko pokroviteljstvo. Spominje se također, kako je Handan pred kraj svog života dala osnovati i izgraditi selo za ljude patuljastog rasta koji su se nalazili u

¹⁸⁰ G. Börekçi, 2021, str. 16.

¹⁸¹ Isto, str. 23.

¹⁸² Isto, str. 24-25.

¹⁸³ G. Goodwin, 2006, str. 133.

¹⁸⁴ L. Peirce, 1993, str. 210.

¹⁸⁵ Isto, str. 127.

okolici dvora, jer ih je smatrala ranjivima.¹⁸⁶ Naposljetku, iako je Handan bila netipična sultanija za ovo razdoblje, nije uzdignuta na rang *hasseki*, sultan se njome nije oženio, nije puno zarađivala, nije vršila diplomaciju sa stranim ambasadorima i diplomatima, nije bila značajnija pokroviteljica javne gradnje, ipak predstavlja osobu za vrijeme koje dolazi do većih promjena u osmanskoj dinastiji, kao i u preustroju samog harema i njegove uloge koja će svoj puni sjaj, bolje rečeno tminu, prema ocjeni osmanista, doživjeti za vrijeme sultanije Kösem.

5.4 Osmansko Carstvo od Selima II. do Ahmeda I.

Već je kroz prethodno opisanu djelatnost sultanija istaknuto nekoliko problema s kojima se Carstvo susrelo na razini dvora: od promjene uloge harema, nepovjerenja prema velikim vezirima i njihovom ubrzanim izmjenama, prodaje visokih dužnosničkih službi, opasnost od izumiranja osmanske dinastije i brojni drugi. U pogledu samoga Carstva, a ne samo dvora potrebno je napomenuti još neke nestabilnosti koje počinju pogađati Carstvo u ovo vrijeme. Primjerice, već za Murata III. dolazi do velikih ratnih izdataka koji dovode do financijske krize Carstva. Kuje se bezvrijedni novac kojim se plaćaju dužnosnici poput janjičara koji se potom bune, a raste i korupcija, kao i porezi, što dodatno otežava funkcioniranje Carstva. Takvom nesretnom nizu pobuna pripada i ona dželalija, upravitelja u anadolskim pokrajinama od 90-ih godina 16. stoljeća.¹⁸⁷ Opadanje je bilo vidljivo i na pitanju vojske, bolje rečeno cijelog timarsko-spahijskog sustava, u vidu povećavanja broja timara, a s time su vojne nadarbine gubile smisao. Također, janjičari se više nisu novačili iz devširme, već su se ljudi prijavljivali za službu kako bi imali materijalnu sigurnost, što se značajno odrazilo na njihovu vojnu vještinu. Isto tako, Osmansko Carstvo sve je više zaostajalo i na gospodarskome planu, posebice u usporedbi s tada vodećim europskim zemljama. Jednostavno se zbog prirode svoje ekonomije i principa na kojemu je ista počivala, nisu mogli uključiti u gospodarske tokove koji već u ovo vrijeme značajno naginju ka doktrini merkantilizma. Osim istaknutog, Carstvo je patilo i od poljoprivrednih poteškoća, primjerice nemogućnosti uzgajanja dovoljne količine žitarica za sve više rastuće stanovništvo.¹⁸⁸

¹⁸⁶ G. Goodvin, 2006, str. 133.

¹⁸⁷ M. Pavić, 2014, str. 112.

¹⁸⁸ J. Matuz, 1992, str. 98-101.

U pogledu vanjske politike, uvelike povezane s prethodno navedenim unutarnjim nestabilnostima sve više su se isticali i drugi problemi. Još se za vrijeme Selima II. i Murata III., Osmansko Carstvo moglo nazivati silom tadašnjeg svijeta, ali prema ocjeni osmanista to nije bila zasluga dvojice navedenih sultana, već sposobnog velikog vezira, Mehmed-paše Sokolovića. Navedeni je vezir vodio pregovore nakon Ciparskog rata s Venecijom, obnovio mirovni ugovor s Habsburškom Monarhijom 1577. godine, sklopio sličan ugovor s Poljskom, a na istoku je Carstvo 1590. godine potpisalo za njih povoljan ugovor s Perzijom. Ipak, već nakon Mehmeda-paše Sokolovića, za Murata III. promijenjeno je 10 velikih vezira, a već 1594. dolazi do ratnih sukoba s Austrijom, a godinu kasnije Transilvanija, Moldavija i Vlaška odbacile su vrhovništvo Carstva. Slična nestabilna situacija nastavila se i za vrijeme Mehmeda III., za vrijeme kojeg se također izmjenilo puno velikih vezira, a i dalje je trajao financijski i vojno iscrpan rat s Austrijom i pobunjenim kneževinama.¹⁸⁹

Za vrijeme vladavine istaknutih dvojice sultana, također dolazi do značajnih gubitaka osmanske vojske u bitci kod Lepanta 1571. godine, a glavna posljedica je gubitak osmanskog nadzora nad afričkim pokrajinama. Primjerice, pomorska vojska iz Alžira i Tunisa više nije bila redovni sastav osmanske mornarice, što ju je činilo znatno slabijom u odnosu na suparničke europske sile. Potkraj 16. i početkom 17. stoljeća za sultana Ahmeta I. sve više pak jača utjecaj Mameluka u Egiptu, a Carstvo ima probleme i s pobunama Kozaka na Crnome moru.¹⁹⁰ Također, za vrijeme Ahmeta I., perzijski je šah Abas I. pokrenuo pohod za vraćanjem otuđenih teritorija, a nastavio se i rat s Habsburškom Monarhijom, koji završava mirom 1606. godine.¹⁹¹ Na koncu prvog razdoblja vladavine žena, vidljivo je da problemi pogađaju Carstvo na svim razinama, a ne mogu se svi u cjelosti pripisati dominaciji haremskih žena. Kao glavni uzroci dekadencije svakako se ističu dezintegracija dvora, institucije sultana i velikog vezira. Nimalu ulogu odigrali su i promjena uloge harema i rastućih unutrašnjih problema, sve do vanjskih faktora, odnosno jačanja ostalih vodećih europskih država u gospodarskom, političkom i vojnome smislu, a sve nauštrb Osmanskog Carstva.

¹⁸⁹ Isto, str. 90-92.

¹⁹⁰ H. Inalcik, 2002, str. 53.

¹⁹¹ M. Pavić, 2014, str. 197-198.

6. Drugo razdoblje vladavine žena: sultanije Kösem, Hatidže Turhan i Gülnuş

6.1 Sultanija Kösem

6.1.1 Kösem – porijeklo i uspon kao *hasseki*

Već je prethodno u radu istaknuto da stupanjem Ahmeda I. na prijestolje Osmanskog Carstva započinje epoha u kojoj na vlast dolaze maloljetni i za vladanje nespremni, nepoučeni sultani, koji osim istaknutog nerijetko pate i od fizičkih i mentalnih poteškoća. Također, istaknuto je da prvo razdoblje vladavine završava preranom smrću sultanije Handan, majke Ahmeda I. Ipak, na njezino mjesto, mjesto žene s političkom moći u Carstvu i velikim utjecajem na sultana, ubrzo dolazi jedna od Ahmedovih miljenica, *hasseki* Kösem, koja je, kako kaže Peirce, ostala zapamćena u historiografiji kao najmoćnija žena Osmanskog Carstva i jedina koja je bila prisutni politički faktor za vrijeme vladavine čak šestorice sultana.¹⁹² Prema najzastupljenijim teorijama u literaturi, Kösem je porijeklom bila kćerka grčkog ortodoksnog svećenika po imenu Anastasia, rođena na otoku Tinosu 1589. godine. Nakon zarobljenja od strane osmanskih vojnika, prvo kao ropkinja odlazi u Bosnu, a potom je, najvjerojatnije 1603. ili 1604. godine, zbog svog izgleda poslana u prijestolnicu kao potencijalna konkubina tadašnjeg mladog sultana Ahmeda I. Tamo je primivši islam kao i njezine prethodnice dobila novo ime, prvo Mahpeyker, što se prevodi kao “ona koja ima lice u obliku mjeseca”, a potom kao Kösem, značenja „predvodnica stada”.¹⁹³ Njezin brzi uspon do ranga Ahmedove *hasseki* i savjetnice mladog sultana, zasigurno je bio potaknut činjenicom da je 1604. godine, kako je i prethodno naglašeno u radu, u Staru palaču preseljena Safiye, a 1605. godine umire sultanova baka, Handan.

Kösemin put ka usponu na vodeću poziciju harema, a u ovom slučaju i Osmanskog Carstva, uvelike nalikuje na onaj Hürremin. Naime, iako je Ahmed I. prije nje imao nekoliko konkubina, Kösem se uspjela nametnuti kao vodeća, a također ni za nju nije vrijedilo reproduktivno pravilo „jedna majka, jedan sin“. Isto tako, iako je Ahmed I. već imao sinove prije onih koje mu je rodila Kösem, primjerice sina Osmana, autori kažu kako je njegova majka Mahfiruz, koja bi imala pravo

¹⁹² L. Peirce, 1993, str. 105.

¹⁹³ F. Ali, A. Naz, 2020, str. 1351.

prvenstva nad Kösem za ulogu valide, umrla nedugo nakon Osmanovog rođenja, čime je Kösem bio otvoren put ka usponu.¹⁹⁴ Pretpostavlja se da je Kösem Ahmedu I. rodila ukupno sedmero djece, a osim što je bila njegova *hasseki*, kasnije je postala i njegova legalna žena. Od njihove zajedničke djece poznate su princeze Ajša, Fatma, Hanzad i Gevherhan, a sinovi sultani Murat IV., najstariji sin rođen 1612. godine i sultan Ibrahim te princ Kasim. Kao majka princezi, svojim je kćerkama kao i njezine prethodnice ugovarala brakove s istaknutim pašama za koje je znala da će joj služiti kao političko zaleđe i saveznici, što je još jedna sličnost između nje i Hürrem. Jedan od venecijanskih ambasadora, Cristoforo Valier, kaže 1616. godine u svome izvješću da je Kösem najbliža sultanova savjetnica te da „u potpunosti posjeduje njegovo srce“, ali da „ona sama izbjegava često davati savjete sultanu, kako se nebi stjecao dojam da je i on, kao i njegovi prethodnici, potpao pod utjecaj jedne žene,“¹⁹⁵ što kao i činjenica da je potjerao svoju baku Safiye u Staru palaču govori o vladaru koji je htio samostalno vladati unatoč mladosti i neiskustvu.

Autori vide Kösemin utjecaj za vrijeme dok je još uvijek bila Ahmedova *hasseki* i na primjeru njegovog ukidanja bratoubojstva i u drugome dijelu njegove vladavine. Konkretno, s obzirom da njezini sinovi nisu prvi u redu za prijestolje, posebno ako bi se i dalje prakticirala dotadašnja primogenitura, autori poput Peirce i Tezcan drže da je Kösem nagovorila Ahmeda I. da i dalje drži svoga brata Mustafu na životu.¹⁹⁶ Njezini su ciljevi prema istaknutoj tezi bili dvojaki. Prvo, htjela je da njezine sinove ne zatekne sudbina bratoubojstva, s obzirom da nisu prvi u redu na prijestolje, a drugo, prema Tezcan, Mustafa je odmalena bio naučen na život u kavezu, nije bio obrazovan ni za vladanje, a navodno ga je već u skoro odrasloj dobi jedna haremska službenica učila pisati, tako da, ukoliko bi po principu seniorata (nasljeđivanje ne najstarijeg sina, već najstarijeg muškog člana dinastije), Mustafa došao na vlast, Kösem bi lako mogla utjecati na njegove odluke.¹⁹⁷

Navedeni autori pritom vide ulogu Kösem u pokušaju mijenjanja cjelokupnog načina nasljeđivanja, u čemu je kasnije i uspjela. U tome joj je zasigurno pomogao i visoki imutak kojeg je počela stjecati još kao *hasseki*. U Osmanskome je Carstvu postojao tzv. *hass*, doplatak koji se doživotno davao određenim dužnosnicima, ili pak validama, recimo sultanije Handan dolazio je od prihoda povezanih s rudarenjem. U slučaju Kösem, njezin je *hass* dolazio iz ubiranja raznih

¹⁹⁴ B. Tezcan, 2008, str. 348.

¹⁹⁵ L. Peirce, 1993, str. 105.

¹⁹⁶ L. Peirce, 1993, str. 106; B. Tezcan, 2008, str. 350.

¹⁹⁷ B. Tezcan, 2008, str. 352.

nameta i poreza iz čak 23 sela, a godišnje je, za vrijeme dok je bila hasseki, uprihodila čak 350 000 aspri.¹⁹⁸ Goodwin kaže da je upravo njezino bogatstvo i podmićivanje visokih dužnosnika dvora, dovelo do toga da nakon Ahmedove smrti od tifusa 1617. godine, njega naslijedi upravo njegov brat Mustafa.¹⁹⁹ Ipak, Mustafina poprilično nekompetentna i o crnom eunuhu i haremu ovisna vladavina, trajala je tek nešto više od tri mjeseca, a potom osmansko prijestolje zauzima Osman II., koji nastojeći umanjiti utjecaj Mustafinih saveznika, tjera Kösem i njezinu djecu u Staru palaču, čime ona nakratko gubi utjecaj, a sam Mustafa biva zatvoren u kavez. Ipak, zbog seniorata kojeg je pomogla uvesti, njezini su sinovi bili pošteđeni ubojstva. Također, nastavila je primati visok dnevni doplatak od 1000 aspri, a mogla je upoznati i Safiye, koja je u to vrijeme također boravila u Staroj palači.²⁰⁰ Vladavina Osmana II. ostala je zapisana kao dramatično razdoblje. Jedan od razloga tome je i činjenica što se, protivno osmanskoj tradiciji, oženio Akilom, kćerkom muftije, a ne nekom od haremskih žena, što javnost i elita nisu podržavali. Dodatno, na Osmana II. je organiziran puč, u kojem je i Kösem najvjerojatnije imala značajnu ulogu, a u konačnici je Osman II. smijenjen i zadavljen od strane janjičara 1622. godine, a nakratko na prijestolje ponovno dolazi Mustafa, opet uslijed njezine intervencije.²⁰¹

6.1.2 Kösem – djelovanje kao regentica i valida sultanija

Drugo razdoblje vladavine Mustafe trajalo je manje od godine dana, a radi se o iznimno turbulentnome razdoblju u kojem Kösem nastoji pridobiti visoke dužnosnike, poput velikih vezira za saveznike kako bi njezin sin Murat došao na prijestolje, što joj je i uspjelo 1623. godine nakon dogovora s vezirima.²⁰² S obzirom na to da je Murat IV. došao na prijestolje kao dječak od 12 godina, Kösem je imala ulogu ne samo valide sultanije, već i regentice i političkog tutora svome sinu, koji je prvih pet godina svoje vladavine, potpuno predao u ruke Kösem. Ona je iz specijalne prostorije sakrivena od očiju ostalih sudionika slušala sjednice *divana*, tako da je uvijek bila upućena u politička zbivanja.²⁰³ Također, iz izvora koji svjedoče o korespondenciji između Kösem i velikih vezira, vidljivo je da su veziri računali na njezinu financijsku pomoć u slučajevima

¹⁹⁸ L. Peirce, 1993, str. 213.

¹⁹⁹ G. Goodwin, 2006, str. 138.

²⁰⁰ L. Peirce, 1993, str. 106.

²⁰¹ Isto, str. 106-107.

²⁰² Isto, str. 100.

²⁰³ G. Goodwin, 2006, str. 139.

neposluha vojske, koji su u to vrijeme početka Muratove vladavine bili dosta česti, a kao regentica morala se suočiti i problemima poput primjerice gubitka Bagdada u korist Safavida, pobunama i pljačkanjima Kozaka na Crnome moru te s pobunom janjičara zbog neisplate plaća. Kako bi riješila potonji problem, prema izvješću engleskog ambasadora Roua, Kösem je dala da se neki zlatni predmeti iz palače pretale u novac kako bi se isplatila vojska.²⁰⁴ Iz prethodno istaknutog vidljivo je da unatoč korupciji i haremskim intrigama, Kösem je bila jedna od sultanija koja je pokušavala na neke načine stabilizirati tada sve ugroženije Osmansko Carstvo, premda joj nije baš polazilo za rukom.

Nakon početnih pet godina Muratove, bolje rečeno Kösemine vlasti, Murat IV. postajao je sve kritičniji prema načinu na koji je Carstvom upravljala njegova majka te je postao strog i brutalan vladar do razine da je čak dao pogubiti visokorangiranog kadiju iz Iznika zbog vijesti da je isti bio korumpiran. U tome periodu svoje vladavine pokušao se čak i umiliti vojsci, na način da je s njima dijelio nelagodan logorski život za vrijeme vojnih pohoda. Ipak, i dalje je cijenio svoju majku koju je za vrijeme vojnih kampanja imenovao regenticom, iako je generalno nastojao smanjiti njezinu političku moć i veze s visokim dužnosnicima Carstva.²⁰⁵ Kösem je također u vrijeme Muratovog većeg interesiranja za vlast radila na tome da putem brakova svojih kćerki inkorporira velike vezire i ostale dužnosnike u svoju interesnu mrežu. Primjetno je dakle, kako su njezine kćerke imale više političkih brakova koji bi Kösem omogućili visoku razinu moći i udjela u vlasti. Kösem je dio svoje političke aktivnosti provela baveći se i diplomacijom. Primjerice, ostali su sačuvani primjeri njezine korespondencije sa španjolskim kraljem Filipom IV. iz kojih se vidi njezina intencija postizanja primirja između Osmanskog Carstva i Španjolske, ali Murat IV. je odbacio njezine težnje.²⁰⁶

Murat IV. je unatoč protivljenju svoje majke, potkraj svoje vladavine dao pogubiti svoju braću, među kojoj je bio i Kösemin sin Sulejman, a namjeravao je pogubiti i brata Ibrahima, ali je Kösem to spriječila. Po smrti Murata IV. 1640. godine, prijestolje je naslijedio njegov brat Ibrahim, koji je teško povjerovao majci Kösem i velikom veziru Mustafi-paši da nije riječ o Muratovoj zamci da ga smakne. Razlog stupanja Ibrahima na vlast bilo je također i to što niti jedan Muratov sin nije preživio djetinjstvo. Ibrahimovo ustoličenje pružilo je Kösem novu priliku za regentstvo.

²⁰⁴ L. Peirce, 1993, str. 223, 249-250.

²⁰⁵ G. Goodwin, 2006, str. 139.

²⁰⁶ L. Peirce, 1993, str. 226.

Prvi zadatak koji si je zadala bilo je liječenje njegove impotencije kako bi omogućila nastavak dinastije, iako starija historiografija opisuje ovo kao Kösemino nastojanje da Ibrahim provede što više vremena u haremu, dok ona vlada Carstvom. Također, venecijanski diplomat Alvise Contarini piše da je u to vrijeme vladala svojevrsna bitka za vlast između velikog vezira Mustafe i Kösem. Unatoč tome, Peirce kaže kako su početne 4 godine Ibrahimove (Kösemine) vlasti, bile prosperitetne za Carstvo.²⁰⁷ Druga polovina Ibrahimove vlasti opisuje se kao vrijeme financijskih kriza, a pod nagovorom Kösem i ostalih dužnosnika, kako bi riješio financijske probleme, Ibrahim 1645. godine pokreće pohod na tadašnji značajan venecijanski posjed, Kretu, potičući na taj način za Carstvo iscrpan rat koji će trajati sve do 1669. godine.²⁰⁸ Odnos Ibrahima i Kösem sve se više pogoršavao, do granice da ju je nekoliko puta izbacivao i potom, kada nije znao kako postupiti po pitanju nekog problema u Carstvu, vraćao na dvor kao glavnu savjetnicu.²⁰⁹ Ipak, Ibrahim nije uspio utišati stalne nemire. Visoki dužnosnici Carstva i janjičari, zajedno uz Kösemin pristanak, odlučili su svrgnuti Ibrahima te ga zatvoriti u Topkapi palaču. Kasnije je odlučeno i obavljeno njegovo smaknuće, a Kösem je odlučila na prijestolje postaviti svog unuka, 7-godišnjeg Mehmeda.²¹⁰

6.1.3 Kösem – djelovanje kao *büyük valida*, smrt i pokroviteljstvo

S dolaskom Mehmeda IV. na vlast, došlo je do situacije da postoje dvije valide sultanije, Kösem, stara i iskusna valida te Hatidže Turhan, Mehmedova majka. Iako se Kösem imala namjeru povući iz političkog života, visoki dužnosnici smatrali su da je bolje da ona, kao iskusnija ostane tutor i regentica mladome Mehmedu, što je ona pristala. Uvidjela je kako tadašnji veliki vezir Sofu Mehmed-paša teži širenju svoje moći te je na njegovo mjesto dovela svog saveznika, janjičarskog agu, Kara Murata-pašu. S vremenom, raslo je rivalstvo između nje i Hatidže Turhan, koja je podržavana od strane crnog eunuha Sulejmana-age, sve češće tražila svoje zakonsko pravo na titulu valide. Kako bi joj se oduprijela Kösem je neuspješno planirala dovođenje svog drugog unuka, Suljmana na vlast, a također se proglasila i *büyük validom*, starijom validom, kako bi

²⁰⁷ Isto, str. 250.

²⁰⁸ J. Matuz, 1992, str.

²⁰⁹ G. Goodwin, 2006, str. 139.

²¹⁰ S. Sultana, M. Sharif, 2019, str. 49.

pokazala da je ona na višem rangu od Hatidže Turhan.²¹¹ Rivalstvo između dviju valida postajalo je sve oštrije, što svjedoči o tome da sultanov dvor i harem za vrijeme perioda vladavine žena nikako nije bio monolitan i nefragmentiran. U konačnici, izdana od jedne svoje služavke, Meleki, Kösem je uz Hatidžinu suglasnost zadavljena vlastitom kosom u rujnu 1651. godine, dokidajući tako gotovo četiri desetljeća njezinog djelovanja. Nakon smrti pokopana je u mauzolej zajedno sa sultanom Ahmedom I.²¹² Ipak, javnost nije pozitivno reagirala na Kösemينو ubojstvo. Naime, Kösem je bila politički značajna, a javnost je prema njoj osjećala veliko strahopoštovanje, što se iskazalo kroz to da su nakon njezina ubojstva, sve džamije i tržnice u prijestolnici bile zatvorene na tri dana, iskazivalo se javno žaljenje. Neovisno o tome, većina njezinih saveznika, primjerice visoki janjičarski dužnosnici, bili su pogubljeni, a Hatidže Turhan je uspostavila svoj novi poredak u haremu i dvoru.²¹³

Kösem je za života veliki dio svojeg bogatstva iskoristila za pokroviteljstvo javne gradnje, kao i za ostale oblike humanitarnih djelatnosti, pa stoga ne čude postupci višednevnog žaljenja za njom od strane šire javnosti koja joj je nadjenula nadimak „Majke svijeta“.²¹⁴ Od njezinog pokroviteljstva valja izdvojiti kompleks džamija osmanske dinastije koji se nalazio u blizini prethodno u radu spomenutog kompleksa sultanije Nurbanu. Navedeni je kompleks sadržavao osnovnu i religijsku školu, dva javna kupališta i fontanu s pitkom vodom. Peirce ističe kako je razlog tome što Kösem nije dala sagraditi vlastitu džamiju, vjerojatno agresivna osvajačka politika i utjecaj Murata IV. u drugome dijelu njegove vladavine. Također, značajan je i njezin han büyük valide, jedan od najvećih karavansaraja u Istanbulu iz 1651. godine. Vodila je puno brige i o mladim djevojkama koje su potjecale iz siromašnih obitelji, dajući im miraz. Isto tako, svoje je služavke oslobađala, a nerijetko i udavala za dvorske paževe nakon samo 2-3 godine službe, a osim toga, oslobođene djevojke dobivale su i određeni novčani iznos.²¹⁵

Na koncu, može se zaključiti da Kösem utjelovljuje sve karakteristike sultanija iz perioda vladavine žena. Zbog svoje dugogodišnje vladavine, prošla je sve faze zadobivanja političke moći, od ranga *hasseki*, preko onog valide sultanije, sve do ranga *büyük valide* kojeg je imala kao jedina žena u osmanskoj povijesti. No, premda je ostala zapisana kao „majka svijeta“, može se reći kako

²¹¹ L. Peirce, 1993, str. 250-251.

²¹² G. Goodwin, 2006, str. 140.

²¹³ L. Peirce, 1993, str. 252.

²¹⁴ G. Goodwin, 2006, str. 140.

²¹⁵ L. Peirce, 1993, str. 208-209.

za razliku od sultanija prije nje, nije vodila toliko računa o dobrobiti svoje djece, u prvome redu sultana Murata IV. i Ibrahima, već su joj njezini interesi bili puno značajniji fokus.

6.2. Sultanija Hatidže Turhan –uspon u haremu, regentstvo i pokroviteljstvo

Već je u prethodnome poglavlju istaknut značaj Hatidže Turhan za eliminaciju Kösem, odnosno za promjenu frakcija i aktera u središtu donošenja političkih odluka Osmanskog Carstva. Hatidže Turhan, što u doslovnome prijevodu znači „ona koja je plemenita roda“, rođena je 1627. godine u današnjoj Ukrajini, a prije konverzije na islam ime joj je bilo Nadia. U harem dolazi kao dar sultanu od strane krimskog kana u dobi od 12 godina.²¹⁶ Nakon klasične haremske obuke, sama Kösem je poslala Hatidže Turhan Ibrahimu, a ona mu je rodila ukupno četvero djece. Od zajedničke djece Turhan i sultana spominju se, 1642. godine prvi sin Mehmed, budući sultan te kćeri Fatma, Beyhan i Atike. Za razliku od svojih prethodnika, Ibrahim, nije bio privržen Hatidže Turhan, štoviše, autorica Peirce kaže kako je Ibrahim ignorirao ne samo Hatidže Turhan, već i svog prvorodenog sina Mehmeda. Ipak, autori smatraju da se Hatidže Turhan ubrzo nakon što je postala Ibrahimova miljenica, počela razvijati interes za svoje buduće političko djelovanje kada njezin sin preuzme prijestolje, odnosno da se tadašnja obuka pojedinih konkubina već počela razlikovati od one iz ranijih razdoblja. Drugim riječima rečeno, umjesto da se sultani spremaju za vladavinu, tome su se, iako rudimentarno, poučavale buduće valide.²¹⁷

Već je u radu istaknuto da je Turhan smatrana neiskusnom za regentstvo te je na njezino mjesto postavljena Kösem, iako je kasnije njezina ambicija, krug utjecajnih ljudi, a možda i spomenuta rudimentarna politička obuka, omogućila Turhan da uz pomoć crnog eunuha i u ime svoga sina Mehmeda IV., eliminira Kösem i preuzme regentstvo i vlast. Nakon smrti Kösem, Hatidže Turhan postala je jedina valida sultanija i regentica Mehmedu IV. koji je imao tek devet godina. Za to vrijeme, kao i njezina prethodnica, sjedila je iza zavjese na sastancima *divana* i pružala Mehmedu IV. savjete i potporu po pitanju političkih odluka oko kojih se, kako se vidi iz njezine korespondencije, često savjetovala s velikim vezirima.²¹⁸ Ipak, njezina gotovo neograničena vlast nije dugo potrajala. Kandijskome ratu i općoj financijskoj krizi Carstva nije se

²¹⁶ S. Sultana, M. Sharif, 2019, str. 47.

²¹⁷ L. Peirce, 1993, 236.

²¹⁸ Isto, str. 253.

nazirao kraj, a njezino političko iskustvo nije bilo ni približno dovoljno za razrješenje istaknutih problema.²¹⁹ Hatidže Turhan 1656. godine gubi dio autoriteta u korist novog velikog vezira, Mehmeda-paše Köprölija, koji je pristao na poziciju velikog vezira, samo pod uvjetom da mu se dodijeli više autoriteta nego njegovim prethodnicima.²²⁰

Ipak, iako je novom velikom veziru prepustila veliki dio svojeg autoriteta i vlasti, Hatidže Turhan je tijekom 5 godina regentsva politički napredovala, a također je oko sebe okupila odani krug savjetnika. Jedan od njih je bio i kraljevski arhitekt, Kasim-aga, koji je postao njezin osobni pomoćnik.²²¹ Upravo je u pokroviteljstvo arhitekture, Turhan preusmjerila svoje političko-društvene aktivnosti nakon prepuštanja političke pozornice svome, sad već nešto starijem i zrelijem sinu, Mehmedu IV. i Mustafi-paši. Za vrijeme dok je bila Ibrahimova hasseki dobivala je 2000 aspri dnevno, a nakon što je postala valida doplatak je podignut na 3000 aspri,²²² a prihode je dobivala i iz oporezivanja pekarnica, trgovina i iz ostalih urbanih obrta, kao i iz najma zemljišta i prostora.²²³ Već dvije godine nakon stupanja novog vezira na vlast, Hatidže Turhan započela je gradnju dviju utvrda na Dardanelima, a iste su bile opremljene hamamima, džamijom, osnovnom školom i tržnicom.²²⁴

Hatidže Turhan završila je i džamiju valide koju je svojedobno započela Safiye, a kompleksu je dodala još i tržnicu, javne fontane i monumentalnu grobnicu, u kojoj je i pokopana nakon svoje smrti 1683. godine, a u istoj su pokopane i brojne druge značajne žene iz dinastije. Istaknuta Nova džamija, odnosno džamija valide, prva je carska džamija koju je dala izgraditi žena, a svjedoči o važnosti uloge valide sultanije u 17. stoljeću, kao i općenito carskih žena.²²⁵ Od ostalih karitativnih djelatnosti Hatidže Turhan ističe se godišnja podjela hrane siromašnima, osnivanje vjerskih zakupa, kao i oslobađanje robova i ropkinja koji su dospjeli na dvor, a služili su sultanijama kao značajna poveznica s vanjskim svijetom.²²⁶ Hatidže Turhan većina relevantnih autora smatra posljednjom sultanijom koja je imala značajnu političku moć u Osmanskome Carstvu, čak i nakon dolaska Mehmeda-paše na poziciju velikog vezira. Upravo se njezino obilno

²¹⁹ J. Matuz, 1992, str. 108.

²²⁰ G. Goodwin, 2006, str. 141.

²²¹ L. Peirce, 1993, str. 254.

²²² Isto, str. 128.

²²³ isto, str. 215.

²²⁴ L. Thys-Şenocak, 2006, str. 109.

²²⁵ L. Peirce, 1993, str. 206.

²²⁶ Isto, str. 210.

pokroviteljstvo javne gradnje promatra kao značajni medij za prakticiranje moći u, sada već etabliranoj ulozi majke, odnosno valide sultanije.²²⁷

6.3 Kraj razdoblja vladavine žena? – Sultanija Gülnuş

Većina autora slaže se kako je razdoblje vladavine žena završilo već s dolaskom Mehmeda-paše na poziciju velikog vezira 1656. godine,²²⁸ a da žene koje obavljaju ulogu valide sultanije nakon Hatidže Turhan, ne donose nikakve značajne političke odluke, već samo potvrđuju i potpisuju odluke ostalih dužnosnika, odnosno da je njihova uloga nakon Hatidže Turhan samo formalne naravi.²²⁹ Ipak, noviji radovi na temu razdoblja vladavine žena, donose ideju da je i nakon Hatidže Turhan u osmanskome haremu bilo žena koje su imale veliki utjecaj na sultane i politiku Carstva. Kao jedna od takvih „zaboravljenih zvijezda“²³⁰ razdoblja vladavine žena, ističe se sultanija Gülnuş, *hasseki* Mehmeda IV. i valida sultanija čak dvojice sultana, Mustafe II. i Ahmeda III. Gülnuş, rođena 1642. godine kao kći grčkog svećenika, imena Evmania Voria, na početku Kandijskog rata zarobljena je od strane Osmanlija i kao takva od rane dobi odgajana u haremu još za vrijeme Kösem. Još dok je bila miljenica Mehmeda IV., putovala je s njime na vojne pohode, ali također i na ekspedicije lova divljači na prostoru Balkana u svrhu sultanove zabave, pa je tako i svoje spomenute sinove rodila izvan prijestolnice.²³¹ Također, već od stjecanja statusa *hasseki*, radila je na tome da, kao i njezine prethodnice stvori oko sebe krug odanih dužnosnika od kojih se ističe voditelj harema, crni eunuh Yusuf-aga.²³²

Kada je 1695. godine, prvi puta postala valida sultanija, nastavila je iskazivati svoju moć kroz opsežno pokroviteljstvo. Primjerice, jedina je sultanija po kojoj je nazvana crkva pretvorena u džamiju u Galati, a u Üsküdaru, dijelu Istanbula, dala je podignuti još dvije džamije koje nose njezino ime, a iste su bile praćene pučkom kuhinjom, fontanama, grobnicom, tržnicom, odnosno standardnim obrazcem gradnje koji se uočava i kod prethodnih istaknutih sultanija. Osim toga Hürrem, bila je jedina sultanija koja je imala religijske zakupe u Meki, centru islamskog svijeta. Özgüleş smatra da se analizirajući primjere njezinog obilnog pokroviteljstva, mogu pratiti i

²²⁷ G. Goodwin, 2006, str. 141.

²²⁸ J. Matuz, 1992, str. 108; L. Peirce, 1993, str. 255.

²²⁹ L. Peirce, 1993, str. 265.

²³⁰ M. Özgüleş, 2017, str. 3.

²³¹ Isto, str. 17.

²³² Isto, str. 25.

općeniti politički i društveni trendovi u Osmanskome Carstvu, ali i da monumentalne građevine služe isticanju važnosti uloge same valide sultanije za Carstvo. Drugim riječima, da je pokroviteljstvo bio način na koji su valide sultanije, pa tako i Gülnuş, pokušavale dati javnosti, podanicima do znanja da su i one prisutne i politički značajne za Carstvo.²³³ Isti autor smatra da je upravo pokroviteljstvo ostalo značajna karakteristika osmanskih sultanija i daleko nakon razdoblja vladavine žena, poput sultanije Salihe iz 18. i Rahime iz 19. stoljeća kao dosljedne nasljednice ove prakse.²³⁴

6.4. Osmansko Carstvo od Ahmeda I. do stabilizacije pod vezirima Köpröli

Fokusiranjem na istaknute sultanije u prethodnim poglavljima rada već je naznačeno s kakvim se sve problemima susretalo Osmansko Carstvo i sama dinastija u 17. stoljeću. Potkraj vladavine Ahmeda I., status svjetske sile Osmanskog Carstva nije bio skroz ugrožen, ali radilo se tek o kratkotrajnoj konsolidaciji. Carstvo je patilo i na vanjskom i na unutarnjem planu. Trajala je velika financijska kriza, a širili su se i nepotizam i korupcija u državnoj upravi, dok su najniži slojevi društva zapadali u sve teži položaj. Na unutarnjem planu potrebno je istaknuti i dodatno propadanje spahijsko-timarskog sustava te generalno slabljenje vojske. Nakon Ahmeda I. i slaboumnog Mustafe, na prijestolje dolazi Osman II. koji je neuspješno pokušao reformirati janjičarske redove, koji su nauštrb velikih vezira dobivali sve veću moć (u to vrijeme janjičari su jedni od glavnih saveznika Kösem), a na vanjskome planu ne postiže ni za Carstvo povoljni ishod u sukobu s Poljskom. Kösemini sinovi, Murat IV. i Ibrahim II. postupali su previše okrutno u svojim pokušajima rješavanja strukturalnih problema Carstva. Za vrijeme potonje dvojice, dolazi do pobuna i pokušaja umanjivanja vlasti Osmanlija u pokrajinama. Primjerice, krimski kan 1624. godine započinje otvorenu bunu.²³⁵ Dodatno, ocjena je osmanista da se u Carstvu na unutarnjem planu sve više gubi princip meritokracije, odnosno nagrada prema zaslugama u korist korupcije. Primjerice, pisar bi mogao bez problema postati vezir, a osilili su se i beglerbezi i ostali provincijski upravitelji koji bi često djelovali fokusirani isključivo na akumuliranje vlastitog bogatstva i samovolje.²³⁶

²³³ Isto, str. 4-7.

²³⁴ Isto, str. 12.

²³⁵ J. Matuz, 1992, str. 105-107.

²³⁶ J. Matuz, 1992, str. 108, 111.

Na vanjskom planu, tradicionalni principi Osmanskog Carstva bili su u sve većem sukobu s ostatkom politike i gospodarstva europskih sila, što se dobro vidi na primjeru kapitulacija koje Carstvo potpisuje sa sve više zemalja u 17. stoljeću, primjerice Nizozemskom 1612. godine još za vrijeme Ahmeda I.²³⁷ Po pitanju teritorija, Murat IV. 1635. i 1638. godine pokreće dva vojna pohoda u kojima je uspio povratiti teritorije koje je Carstvo izgubilo desetljeće ranije, a umirio je i pobune krimskog kana i stabilizirao granicu s Poljskom, ali je njegova okrutna vladavina trajala prekratko, a brat Ibrahim II. nije nastavio njegove reforme. Također, za vrijeme Ibrahima II. Osmansko Carstvo pokreće 1645. godine Kandijski rat, napad na venecijansku Kretu, kako bi riješilo dio financijskih problema, ali je sukob naposljetku potrajao sve do 1669. godine i značajno je iscrpio Osmansko Carstvo.²³⁸

Povjesničari početak stabilizacije Carstva vide u liku već u radu spomenutog velikog vezira Mehmeda-paše Köprörlija. On je na poziciju velikog vezira došao kao 78-godišnjak, ali dob ga nije spriječila da provede nužne reforme,²³⁹ koje njegovi prethodnici, primjerice Ahmed-paša i brojni drugi, koje je na poziciju velikog vezira postavljala Hatidže Turhan nisu uspjeli, sve dok joj Kasim-aga nije preporučio Mehmed-pašu.²⁴⁰ Promjene su se vidjele primarno u reduciranju troškova dvora i harema, suzbijanju utjecaja janjičara i *uleme*, visokog vjerskog sloja. Također, u kontekstu Kandijskog rata, doveo je Carstvo do značajne pobjede u pomorskoj bitci kod Dardanela 1657. godine,²⁴¹ a svladao je i posljednji veliki ustanak dželalija pod Hasan-pašom 1659. godine.²⁴² Iako se u narednim desetljećima javljaju novi izazovi za Carstvo u pogledu vanjske politike, nakon smrti Mehmeda-paše Köprörlija, njega je naslijedio njegov sposoban sin Fazil Ahmed-paša, koji je na poziciji ostao narednih 15 godina i uspio je donekle konsolidirati Osmansko Carstvo.²⁴³

²³⁷ H. Inalcik, 2002, str. 63

²³⁸ M. Pavić, 2014, str. 203-205.

²³⁹ G. Goodwin, 2006, str. 141.

²⁴⁰ L. Peirce, 1993, str. 256.

²⁴¹ M. Pavić, 2014, str. 206.

²⁴² J. Matuz, 1992, str. 113.

²⁴³ Isto, str. 114.

7. Zaključak

Glavni je cilj ovog rada bio prikazati ulogu, aktivnost i domet moći koju su u periodu vladavine žena imale istaknute sultanije te ispitati na koji način njihovi suvremenici, ali i povjesničari koji se bave ovom temom, gledaju na istaknute sultanije i navedeni period. Pritom, pokazalo se kako stariji radovi na ovu temu, vladavinu žena gledaju kao ilegalno uzurpiranje sultanove vlasti, dok novije autorice i autori takav pristup ocjenjuju neprikladnim i smatraju da se radi o perpetuiranju ideje islama prema kojoj žene nisu sposobne vladati i svođenju sultanija na aktere koje nastoje akumulirati bogatstvo i luksuzne predmete isključivo za svoju korist. Drugim riječima, unutar same historiografije postoje velike razlike pristupu temi. Također, primjetno je nekoliko ključnih čimbenika koji su u radu poslužili kao svojevrsni alat za analizu dometa moći i procjenu aktivnosti određene sultanije. To su sultanijin bračni status u odnosu na sultana, broj djece, posebno sinova, koje je sultaniji bilo dopušteno roditi sultanu. Pritom je primjetno da u prvome razdoblju vladavine žena dominira uloga tzv. *hasseki*, odnosno miljenice sultana, dok u drugome razdoblju veći naglasak imaju *valide*, odnosno majke sultanije, koje su nerijetko djelovale i kao regentice kroz 17. stoljeće.

Također je vidljivo da se sultanije u navedenom razdoblju u literaturi rijetko navode kao regentice, iako posao koje su one obavljale za svoje maloljetne sinove odgovara toj ulozi. Razlog tome je potencijalno činjenica da haremske žene, kakve su bile i istaknute sultanije, nisu nikada primile nikav vid političke naobrazbe, osim onog koje su savladale „u hodu“, za vrijeme regentstva. Jedan od čimbenika je također i promjena uloge harema u razdoblju vladavine žena od mjesta u kojem se traže konkubine koje bi osiguravale reprodukciju osmanske dinastije, do mjesta u kojem se odvijaju borbe između konkubina za, u 17. stoljeću već etabliranu i značajnu ulogu majke sultanije kao matrijarha i najstarije osobe u osmanskoj dinastiji. Razlog uspjeha baš ovih sultanija, Hürrem, Nurbanu, Safiye, Handan, Kösem, Hatidže Turhan i Gülnuş, možda vrijedi tražiti i u njihovome podrijetlu, a ne pukoj ambiciji. Naime, ukoliko se promotre dominantne teorije o njihovome podrijetlu, vidljivo je da među njima ima bivših vanbračnih plemkinja, kćerki svećenika raznih religija, ali jako malo običnih, primjerice, seoskih žena.

Ono što u pogledu prakticiranja političke moći istaknutih sultanija također valja dodatno naglasiti je njihovo pokroviteljstvo nad arhitekturom i humanitarnim radom kojeg autori uglavnom tumače kao želju sultanija da ih javnost vidi kao prisutne i značajne za Osmansko Carstvo i

dinastiju. Drugim riječima, navedene se prakse promatraju kao vid komunikacije između sultanija i šire javnosti. Također, razdoblje vladavine žena dobar je naziv za ovo razdoblje ne samo zbog istaknutih osam sultanija. Naime, kroz rad je na više mjesta naglašena uloga koju su imale njihove kćeri i njihovi muževi, često visokopozicionirani dužnosnici Carstva, koji su zajedno s validama, uglavnom s ne baš puno uspjeha, krojili politiku i sudbinu Osmanskog Carstva u 16. i 17. stoljeću. Na koncu, vidljivo je da razdoblje vladavine žena predstavlja intrigantno razdoblje osmanske povijesti koje će zasigurno i dalje biti predmetom povijesnih istraživanja.

8. Popis literature

- B. Arbel, 1992, Nur Banu (c. 1530-1583): A Venetian Sultana?, *Turcica*, br. 24, Pariz, 1992, str. 241-259.
- B. Tezcan, 2008, The Debut of Kosem Sultan's Political Career, *Turcica*, br. 39, Pariz, 2008, str. 347-359.
- D. F. Türe, B. T. Kesoglu, 2011, *Women's Memory: The Problem of Sources*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- E. Ishanoglu, 2004, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2004.
- F. Ali, A. Naz, 2020, Imperial Women: Patrons of Political Power in the Ottoman Empire (1520-1660), *Pakistan Journal of Social Sciences*, god. 40, br. 3, 2020, Karachi, str. 1343-1356.
- G. Börekçi, 2021, A Queen-Mother at Work: On Handan Sultan and Her Regency During the Early Reign of Ahmed I., *Dergisi* br. 34, 2021, str. 45-92.
- G. Goodwin, 2006, *Private World of Ottoman Women*, London: Saqi Essentials, 2006.
- H. Inalcik, 2002, *Osmansko Carstvo. Klasično doba 1300.-1600.*, Zagreb: Srednja Europa, 2002.
- J. Matuz, 1992, *Osmansko Carstvo*, Zagreb: Školska knjiga, 1992.
- L. Bobanović, 2005, Institucija harema na osmanskome dvoru, *Ethnologica dalmatica*, br. 14, Split, 2005, str. 117-142.
- L. Pierce, 1993, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, Oxford: Oxford University Press, 1993.
- L. Pierce, 2017, *Empress of the East: How a Slave Girl Became Queen of the Ottoman Empire*, New York: Basic Books, 2017.
- L. Thys-Senocak, 2006, *Ottoman Women Builders: The Architectural Patronage of Hadice Turhan Sultan*, Cambridge: Routledge, 2006.
- M. Gross, 2001, *Suvremena historiografija*, Zagreb: Novi lider, 2001.
- M. Özgüleş, 2017, *The women who built the Ottoman world: Female Patronage and the Architectural Legacy of Gülnuş Sultan*, London: Tauris.
- M. P. Pedani, 2000, Safiye's Household and Venetian Diplomacy, *Turcica*, br. 32, Pariz, 2008, str. 9-32.
- M. Pavić, 2014, *Jugoistočna Europa pod osmanskome vlašću: od pada Carigrada do Svištovskog mira*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014.

M. Shefer-Mossensohn, 2011, A Sick Sultana in the Ottoman Imperial Palace: Male Doctors, Female Healers and Female Patients in the Early Modern Period, *Journal of Women of the Middle East and the Islamic World*, br. 9, Tel Aviv, 2011, str. 281-312.

M. Alazraki, 2022, The Influence of Powerful Eastern Women in England's Relationship with the East during the Early Modern Period (1570 – 1673), *Actes des congrès de la Société française Shakespeare*, 2022.

S. Faroqhi, 2009, *Sultanovi podanici: kultura i svakodnevnica u Osmanskom Carstvu*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.

S. Sultana, M. A. Sharif, 2019, The role of turkish women in the politics of Ottoman Empire, *Pakistan's Journal of International Affairs*, god. 14, br. 2, 2019, Karachi, str. 37-49.

W. Andrews, M. Kalpakli, 2005, *The Age of Beloveds: Love and the Beloved in Early-Modern Ottoman and European Culture and Society*, Durham: Duke University Press, 2005.

8.1 Internetski izvori

B. Argit, Rabia Gülnüş Emetullah Sultan: 1640-1715, DOI:[10.16947/fsmiad.21128](https://doi.org/10.16947/fsmiad.21128) (pristupljeno 05.05.2022.).

<http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html> (pristupljeno, 22.04.2022.).

<http://www.allaboutturkey.com/harem.htm> (pristupljeno: 28.03.2022.).

<http://www.turkishculture.org/architecture/harem> (pristupljeno: 28.03.2022.).

https://www.archnet.org/sites/2320?media_content_id=91731 (pristupljeno: 03.05.2022.).

M. Keating, Feminine roles in the Ottoman Empire: The Significance of Women during the Sultanate of Women Period: <https://www.academia.edu/6149350/Keating>.

T. C., Meadows, 2015, The Harem: A Place of Power for Women, https://www.academia.edu/23889519/The_Harem_A_Place_of_Power_for_Women?auto=download.

9. Sažetak

Tema je ovog diplomskog rada razdoblje vladavine žena u Osmanskome Carstvu koje traje kroz 16. i 17. stoljeće, a u historiografiji se opisuje kao vrijeme dekadencije Osmanskog Carstva i dinastije. Početna poglavlja donose dva različita pristupa osmanista navedenome periodu te potom prikaz hijerarhije osmanskog harema kao i rangove koje su haremske žene mogle steći. Također su istaknute najvažnije uloge i funkcija koju je validna, sultanova majka imala u haremu i kako se u razdoblju vladavine žena mijenja uloga samog harema. Središnji je dio rada posvećen analizi političke i društvene djelatnosti svake od sultanija koja pripada navedenome periodu: Hürrem, Nurbanu, Safiye, Handan, Kösem, Hatidže Turhan i Gülnuş. Pregledom relevantne literature ustanovljeno je da su navedene sultanije svoju političku moć prakticirale kroz specifičan oblik diplomacije, što s osmanskim visokim dužnosnicima, što sa stranim vladarima i vladaricama. Također, služile su kao savjetnice svojih sinova, a u drugom dijelu razdoblja vladavine žena čak i kao regentice Osmanskog Carstva. Pokroviteljstvo nad arhitekturom, ponajviše kompleksima koji uključuju džamije, tržnice i pučke kuhinje, bio je jedan od najznačajnijih načina iskazivanja moći i bogatstva sultanija koji se nastavio i nakon razdoblja vladavine žena.

Ključne riječi: vladavina žena, diplomacija, politička aktivnost, regentstvo, pokroviteljstvo nad arhitekturom, humanitarni rad.

10. Summary

The „Sultanate of Women“ in the Ottoman Empire

The topic of this thesis is the period of women's rule in the Ottoman Empire that lasted through the 16th and 17th centuries, and in historiography it is described as a time of decadence of the Ottoman Empire and its dynasty. The initial chapters bring two different approaches of the historians to the mentioned period and then an overview of the hierarchy of the Ottoman harem as well as the ranks that harem women could acquire. Also, the most important roles and functions that the sultan's mother (*valide sultan*) had in the harem and how the role of the harem itself changed during the period of women's rule, is highlighted in this thesis. The central part of the paper is devoted to the analysis of the political and social activities of each of the sultanas belonging to the period: Hürrem, Nurbanu, Safiye, Handan, Kösem, Hatice Turhan and Gülnuş. By reviewing the relevant literature was established that these sultans practiced their political power through a specific form of diplomacy, both with Ottoman high officials and with foreign rulers. They also served as advisers to their sons, and in the second part of the period of women's rule even as regents of the Ottoman Empire. The patronage of architecture, mostly a complex that includes mosques, markets and soup kitchens, was one of the most significant ways of expressing the power and wealth of the sultanate that continued even after the period of women's rule.

Key words: women's rule, diplomacy, political activity, regency, patronage of architecture, humanitarian work.